

ارتش جمهوری اسلامی ایران
هیئت معارف جنگ سپهبد شهید علی صیادشیرازی

مقاله عملیات والفجر ۸ و نقش پشتیبانی ارتش از این عملیات
(به روایت اسناد)

تهیه کننده : سرهنگ دوم توپخانه جواد رفیعی راد

دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت دفاعی دوره ۲۵ دافوس آجا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بسمه تعالی

بررسی عملیات والفجر ۸ در زمینه تاکتیک‌های عملیات مشترک، نقش پشتیبانی ارتش و نتایج راهبردی حاصله از آن

سرهنک دوم توپخانه جواد رفیعی راد^۱

چکیده:

با فتح خرمشهر دشمن در صحنه رویارویی با رزمندگان اسلام به لاک دفاعی فرو رفت. پیروزی‌هایی که پس از آن به دست آمد، برتری قدرت ایران را در جبهه‌های جنوب آشکار کرد. این روند تا سال ۱۳۶۴ یعنی شروع حمله ایران به شبه جزیره فاو ادامه داشت. عملیات والفجر ۸ که در ساعت ۲۲۰۰ روز ۲۰ بهمن ۱۳۶۴ شروع شد، طولانی‌ترین عملیات دوران جنگ بود که ۷۸ روز طول کشید و عملیات مهمی بود که در آن رزمندگان موفق به تصرف بخش بسیار مهمی از خاک عراق شدند. این نبرد سرنوشت‌ساز و افتخارآفرین پس از ماه‌ها تفکر، تلاش و کسب آمادگی با رمز مبارک یا فاطمه الزهرا (۳) آغاز و با تصرف جزیره فاو با موفقیت به پایان رسید که نتایج و دستاوردهای فراوانی در ابعاد سیاسی و نظامی به ارمغان آورد تا به عنوان لوح افتخار نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران برای همیشه تاریخ ماندگار بماند. عملیات با ترکیبی از ۱۰۰ هزار نفر رزمنده از شش لشکر از نیروی زمینی، ۴۵ فروند هواپیمای نیروی هوایی و ۸۰ فروند بالگرد هوانیروز و چهار فروند هواناو از نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران و ۵۰ هزار نفر از نیروهای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و بسیج مردمی در قالب عملیات مشترک در دو مرحله انجام گرفت. هدف اصلی نیروهای ایران شبه جزیره فاو بود که تنها نقطه ای از عراق بود که عراقی‌ها امکان دسترسی مستقیم به خلیج فارس را داشتند و رزمندگان اسلام در جبهه جنوب توانستند با استفاده از نیروهای غواص، قایق‌های تندرو و سنگین حامل ادوات زرهی با تهیه پل‌های متعدد توسط یگان‌های مهندسی ارتش و جهاد سازندگی از ارون‌درود عبور کرده و طی ۲۴ ساعت جزیره را به اشغال خود درآورند. آقای هاشمی رفسنجانی در یکی از مصاحبه‌های خود می‌گوید که در «فاو قصد اصلی رسیدن به ام‌الصر بوده ولی تا کارخانه نمک بیشتر نتوانستیم برویم» (پارسینه، متن مصاحبه با آقای هاشمی رفسنجانی).

این عملیات منجر به خسارات سنگین به تجهیزات دشمن و تصرف ۹۴۰ کیلومتر مربع از زمینهای منطقه، شهر فاو و روستاهای حومه آن گردید. در نتیجه این عملیات ایران بر سواحل ارون‌درود مسلط شد و راه ورود عراق به خلیج فارس از طریق فاو مسدود شد. در همین راستا موازنه سیاسی نظامی جنگ به میزان قابل ملاحظه‌ای به نفع ایران تغییر و بازتاب گسترده‌ای در محیط بین‌المللی و منطقه‌ای داشت و ایران را به شکست کامل ارتش عراق امیدوارتر کرد. این عملیات با استفاده از تجارب عملیات‌های گذشته، اجرای فریب تاکتیکی، بررسی دقیق منطقه عملیات، پیش‌بینی و تهیه مواضع، رعایت اصل غافلگیری، پشتیبانی آتش مناسب و مداوم، بروز قابلیت‌های نظامی و ریسک‌پذیری قابل ملاحظه، انجام عملیات عبور از رودخانه با پیچیدگی‌های خاص آن در محورهای تعیین شده آغاز و عکس‌العمل‌های دشمن از غیر منتظره بودن عملیات حکایت می‌کرد. در این عملیات رژیم بعث برای عقب زدن نیروهای خودی و به منظور پشتیبانی از نیروهای لشکر گارد اقدام به حمله شیمیایی کرد.

واژگان کلیدی: عملیات آفندی، فاو، ارون‌درود، پشتیبانی آتش

^۱ . دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت دفاعی (دوره ۲۵) دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا

۱- کلیات:

۱-۱. مقدمه:

جنگ جزئی جدایی‌ناپذیر از زندگی انسانها است تعامل سیاسی اجتماعی کشورها تا زمانی که توازن و تعادل قدرت نظامی برقرار است همیشه رویکرد مسالمت آمیز و به اصطلاح جنگ دیپلماتیک در قالب صلح و آشتی دارد. ایران قبل از پیروزی انقلاب اسلامی جزیره ثبات و ژاندارم منطقه در حمایت از منافع استکبار آمریکا بود. پیروزی انقلاب اسلامی توازن و تعادل قدرتهای سیاسی را در منطقه بر هم زد و اهداف آمریکا مورد خطر قرار گرفت. رژیم بعث عراق در ۳۱ شهریور ۵۹ با ارزیابی غلط در تهاجمی از پیش تعیین شده با هماهنگی مستقیم مقامات آمریکائی یورش ددمنشانه خود را به جبهه‌های غرب و جنوب ایران آغاز کرد. باورهای ناصواب هدایت کنندگان آشکار و پنهان یکی از طولانی‌ترین نبردهای معاصر، آنها را به این نتیجه سراسر اشتباه رسانده بود که در فرصتی اندک به اهداف سیاسی نظامی خود دست یابند. رزمندگان پرتوان اسلام در قالب یگان‌های ارتش جمهوری اسلامی ایران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، نیروهای بسیج مردمی با حمایت فرماندهی کل قوا در فرصتی اندک به مقابله همه جانبه با دشمن پرداخته و در سالهای دفاع مقدس مرزهای این کشور الهی را حفظ نمودند. در سالهای اول و دوم و سوم جنگ عملیتهای ظفرمند رزمندگان اسلام منجر به آزادسازی بخشهای وسیعی از خاک مقدس میهن اسلامی گردید به نحوی که این پیروزی‌ها با فتح خرمشهر در عملیات بیت‌المقدس به اوج خود رسید. با آزادسازی خرمشهر دشمن در صحنه رویارویی با رزمندگان ایران به لاک دفاعی فرو رفت و این امر موجب انفعال عراق و برتری ایران گردید. غرب به منظور فراهم آوردن شرایط مناسب در تحمیل صلح و سازش به جمهوری اسلامی ایران، تلاش خود را معطوف به حفظ صدام کرد. بدین ترتیب از یک سو پافشاری و تصمیم قطعی غرب مبنی بر حفظ صدام و از سوی دیگر عزم راسخ ایران جهت حصول به اهداف حقه خود در جنگ و تسلیم نشدن در برابر فشارهای همه جانبه استکبار، به نوعی حالت نه جنگ، نه صلح را در میان طرفین حاکم کرد. در واقع حفظ صدام و بازداشتن ایران از پافشاری روی آرمانهای خود، برقراری موازنه قوا بود. از این رو افزایش و تقویت توانائی‌های فناورانه عراق بویژه نیروی هوایی در دستور کار استکبار قرار گرفت و به دنبال آن دشمن سعی کرد فضا را به طور مطلق در اختیار بگیرد تا شاید بدینوسیله به لحاظ ضعف‌های متعددی که داشت صحنه جنگ را از میدان رزم زمینی به آسمان، دریا و شهرها بکشد. از این رو لازم بود عامل جدیدی وارد صحنه جنگ شود که با آنچه از آغاز جنگ تا آن زمان به وقوع پیوسته بود، متفاوت باشد و ذهن فرماندهان نظامی عراق که با عملیات‌های کلاسیک و مردمی ایران آشنا بودند، قادر به پیش‌بینی آن نباشد تا از این طریق ضریب احتمال پیروزی کامل بیشتر شود و به واسطه آن بر اوضاع سیاسی- داخلی و بین‌المللی و نیز دفاع مطلق عراق که تا این زمان به طور نسبی مانع پیشروی‌های تعیین کننده بود، فائق آمد. (نداف، ۱۳۷۹، ۱۹)

این مطالب باعث گردید نظر فرماندهان و طراحان نظامی معطوف قسمتی از منطقه منتهی‌الیه جنوب شرقی در مسیر جاده آبادان به اروندکنار در ساحل شرقی و غربی رودخانه اروند شود که از ابتدای جنگ تقریباً مسکوت مانده و تنها آتشیهای پراکنده از دو طرف در آن اجرا می گردید و می‌توانست برای تهدید بصره از جنوب مورد استفاده قرار گیرد که البته موانع بزرگی مانند رودخانه اروند با جزر و مد‌های بسیار شدید و پیچیدگی‌های خاص عملیات عبور از رودخانه و احتمال پذیرش تلفات زمان قابل توجهی را برای طرح ریزی و بدست آوردن راهی مناسب برای اجرای عملیات را به خود اختصاص داد که باعث انجام طراحی عملیات والفجر ۸ در دو محور، یک محور در منطقه اروند که تک اصلی جهت تصرف شهر فاو توسط یگانهای سپاه انجام می- شود و در محور دوم در منطقه شلمچه تک پشتیبانی توسط یگان‌های ارتش اجرا می‌گردید. (درویان، ۱۳۷۹، ۴۵)

۲-۱. تشریح و بیان مسئله:

در جنگ ایران و عراق به موازات تداوم جنگ، پیچیدگی بیشتری در تحقق راهبرد ایران به وجود می‌آمد از سوی دیگر حفظ ابتکار عمل و انجام عملیات بزرگ که نقش تعیین کننده‌ای در موازنه سیاسی- نظامی جنگ داشته باشد یک ضرورت مبرم برای کشور و انقلاب بود. این برتری در موازنه، به میزان قابل ملاحظه‌ای بستگی به عملیاتی داشت که طی آن تمام توان دشمن به رویارویی فرا خوانده شده و منهدم شود. (رفیعی، ۱۳۹۳: ۱۲۴)

در واقع انهدام دشمن و تصرف سرزمین‌های راهبردی از هدفهای اساسی جنگ به شمار می‌رفت. از این رو عملیات والفجر ۸ در راستای راهبرد تنبیه متجاوز در بعد نظامی و به‌ویژه در بعد سیاسی از اهمیت بسزایی برخوردار بود. از لحاظ هدف، موقعیت جغرافیایی شمال خلیج فارس و شهر فاو، اهداف سیاسی- نظامی ویژه‌ای داشت که از آن جمله می‌توان به انهدام سکوهای

پرتاب موشک، تصرف شهر فاو، تامین خور موسی و تردد کشتی‌ها به بندر امام خمینی(ره)، تسلط بر اروندرود، تهدید بندرام-القصر، هم‌مرزی با کویت و مسدود کردن راه ورود عراق به خلیج فارس اشاره نمود. (اردستانی، ۱۳۷۹: ۵۱)

رزم‌آوران پرتوان ایران اسلامی در واپسین ماه‌های سال دوم جنگ، در پناه عزم ملی با وحدت و انسجام کامل که به ترکیب مقدس معروف شده بود توانستند بخش‌های عمده‌ای از سرزمین از دست رفته خود را از وجود دشمن متجاوز پاک نمایند. این اوج رشد و بالندگی و حماسه‌آفرینی در عملیات بیت‌المقدس و بازسازی خرمشهر نمایان گردید تا آنجا که امروزه در بازبینی جنگ، خرمشهر نماد مقاومت بی‌مانند و نمونه اراده ملت سرافراز ایران برای کسب پیروزی به شمار می‌آید.

بازنگری نتایج عملیات‌های رمضان، مسلم‌بن‌عقیل و والفجرهای ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و عملیات خیبر نشان‌دهنده این واقعیت است که پس از باز پس‌گیری خرمشهر تلاش‌های بعدی با موفقیت‌های محدود همراه بوده و تاثیر چندانی در سرنوشت جنگ نداشته‌اند. افزون بر این، در این مدت جبهه مقابل با ایجاد یک سیاست کارساز در جلب حمایت تعدادی از کشورها توان نظامی خود را به طور محسوس افزایش داده و به کلامی دیگر در حالی که ادامه جنگ در سالهای سوم و چهارم برای ایران با بگو مگوهای نظامی، انزوای تحمیلی جامعه بین‌المللی، تشدید فشار و در نتیجه بن‌بست جنگ همراه بود، در عراق با تجدید نظر ساختار کلی ارتش، یارگیری سیاسی، کسب امکانات و افزایش توان رزمی که تمامی آن ناشی از حمایت استکبار از عراق بود، به پایان رسید با این وصف در سال پنجم با وجود این که فشارهای سیاسی و اقتصادی گسترده‌ای توسط حامیان صدام در جهت آتش‌بس به ایران وارد می‌شد نظر به نیاز تحرک در میدان نبرد، راضی نمودن افکار عمومی و ارتقاء سطح روحیه رزمندگان، تلاش برای انجام عملیات در مقیاس وسیع شروع گردید. (سمعی، ۱۳۸۲: ۳۹)

با توجه به مطالب فوق این مسئله مطرح است که این عملیات در سطح راهبردی چه موفقیت‌هایی داشته و تاکتیک‌های به کار رفته و تجربیات حاصله از آن با توجه به صحنه عملیات چه بوده است؟ لذا به منظور پاسخگویی به موارد یاد شده بالا اقدام به تحقیق در این زمینه شده است.

۳-۱. پرسش تحقیق

چه عواملی در عملیات والفجر ۸ موجب موفقیت و تأثیرات راهبردی آن برای کشور گردیده است؟

۴-۱. اهداف تحقیق :

۱-۴-۱. هدف اصلی:

تبیین تجربیات و عوامل موفقیت در عملیات والفجر ۸

۲-۴-۱. اهداف جزئی:

تبیین تاکتیک‌های به کار گرفته شده در عملیات والفجر ۸ در قالب عملیات مشترک

تبیین نقش یگان‌های پشتیبانی ارتش در پیشبرد اهداف تعیین شده عملیات

تبیین آموزش، سازماندهی، طرح‌ریزی و تمرین نیروها قبل از اجرای عملیات

تبیین نقش بررسی منطقه عملیات با توجه به وجود رودخانه اروند و الزام عبور نیروها از رودخانه (جزر و مد، سرعت آب،

وضعیت ساحل و ...)

۵-۱. فرضیات :

به نظر می‌رسد تاکتیک‌های به کار گرفته شده در عملیات والفجر ۸ در قالب عملیات مشترک تاثیر زیادی در موفقیت آن داشته است.

به نظر می‌رسد یگان‌های پشتیبانی ارتش تاثیر زیادی در موفقیت آمیز بودن عملیات والفجر ۸ داشته‌اند.

به نظر می‌رسد سازماندهی، آموزش و طرح‌ریزی و تمرین نیروها قبل از عملیات تاثیر زیادی در موفقیت آمیز بودن آن داشته است.

به نظر می‌رسد موفقیت‌های بدست آمده از عملیات والفجر ۸ تاثیر زیادی در سطح راهبردی برای کشور داشته است.

۶-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق :

با توجه به این که عملیات‌های انجام گرفته پس از فتح خرمشهر نتایج قابل ملاحظه‌ای که برتری تعیین‌کننده‌ای را نصیب ایران نماید در بر نداشته است، لذا عملیات والفجر ۸ به عنوان یک حرکت جدید در صحنه جنگ که تا آن زمان سابقه نداشته از اهمیت بسیاری برخوردار می‌باشد. در طی این عملیات که به فتح فاو منجر گردید، عملیات مشترک با دو فرماندهی مستقل و

تحت امر قرارگاه حضرت خاتم‌الانبیاء(ص) صورت گرفته و بنا به دلایل تاکتیکی لحاظ شده یگان‌های ارتش در جبهه شمالی منطقه به عنوان تلاش پشتیبان و یگان‌های سپاه پاسداران در منطقه فاو به عنوان تلاش اصلی به کار گرفته شده و با عملیات ایذائی در جبهه شمالی، اصل غافلگیری دشمن به نحو مطلوبی اجرا و در جبهه جنوب پیشروی یگان‌ها منجر به اجرای موفقیت‌آمیز عملیات شد و همچنین یگان‌های پشتیبانی رزمی شامل مهندسی، توپخانه صحرائی، هوانیروز و نیروی هوائی و نیروی دریائی ارتش جمهوری اسلامی، ایران نقش تعیین کننده‌ای در پیروزی رزمندگان داشته‌اند. بررسی روشهای جدید به کار گرفته شده توسط طراحان نظامی و تاثیر آنها در سطح راهبردی و تجربیات حاصل از آن در این عملیات از این نظر با اهمیت است که می‌توان از نتایج ارزشمند آن شامل اجرای فریب تاکتیکی، بررسی منطقه عملیات، تمرین‌های عملی یگان‌های شرکت کننده، رعایت دقیق اصل غافلگیری و حفاظت اطلاعات، تاثیر پشتیبانی آتش سریع و مداوم، عبور از رودخانه و ریسک‌پذیری بالا در صورت ایجاد موقعیت مشابه و یا در رزمایشات و تمرینات صحرائی جهت آموزش و آشنائی فرماندهان نظامی و کارکنان در سطوح مختلف استفاده نمود.

۷-۱. پیشینه تحقیق:

در بررسی‌های انجام شده، پژوهشی که به طور ویژه به موضوع عملیات والفجر ۸ با توجه به حضور همه یگان‌های ارتش جمهوری اسلامی ایران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و بسیج مردمی پرداخته و نقش همه نیروها و تاکتیک‌ها را در آن تبیین نماید، مشاهده نگردید و بیشتر تحقیقات به صورت برجسته فقط عبور غواصان از ارونرود را تحلیل نموده‌اند در حالی که این بخش تنها جزئی از تاکتیک‌های بکارگرفته شده در این عملیات می‌باشد. لذا این تحقیق به جنبه‌های جدید و تجربیات و تاکتیک‌های مختلف استفاده شده در عملیات مذکور پرداخته و بازتاب‌های راهبردی آن را تبیین و می‌تواند در سطوح مختلف مورد استفاده قرار گیرد.

۸-۱. روش تحقیق:

۸-۱-۱. نوع و روش تحقیق

نوع تحقیق کاربردی و به روش توصیفی انجام گرفته است.

۸-۱-۲. ابزار و روش گردآوری اطلاعات

در این تحقیق با استفاده از روش کتابخانه‌ای از آمارها، کتاب‌ها و اسناد موجود بهره‌برداری شده و اطلاعات مستندی گردآوری گردیده است.

۸-۱-۳. انجام مصاحبه با خبرگان و فرماندهان ارشد ارتش جمهوری اسلامی ایران در عملیات والفجر ۸

مصاحبه با خبرگان و فرماندهان ارشد ارتش جمهوری اسلامی ایران در حوزه عملیات در قالب جلسه هم‌اندیشی در دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش بوده و نظرات ایشان جمع‌آوری شده است.

۲- مبانی تحقیق و ادبیات نظری

۲-۱. آفند

این اقدام در برگیرنده فعالیت‌هایی است که در فرهنگ عمومی تاریخ جنگ تحت عنوان «عملیات» شناخته شده و عموماً شامل حرکت نیروهای خودی به طرف دشمن جهت تصرف اهداف و مواضع جدید می‌باشد و عمده‌ترین بخش تاریخ جنگ را به ویژه در ستون نوشتاری به خود اختصاص داده و عموماً به عنوان تنها رویداد جنگ ثبت، معرفی و شناخته شده است (جعفری، ۱۳۸۸: ۱۶).

اقدام آفندی موثرترین و قطعی‌ترین عمل برای دستیابی به هدف و کسب و حفظ ابتکار عمل و بهره‌برداری آنمی‌باشد. اصل آفند در ابعاد راهبردی، عملیاتی و تاکتیکی قابل اجرا بوده و سبب کسب ابتکار عمل گردیده و دشمن را در وضعیت انفعالی قرار می‌دهد (معین وزیری و یاسینی، ۱۳۷۹: ۱۶۸).

۲-۲. عملیات آفندی

هدف از عملیات آفندی، انهدام و از بین بردن میل جنگجویی دشمن و تحمیل اراده و خواست خودی بر دشمن است، به نحوی که از ادامه مبارزه دست کشیده و تسلیم خواسته‌های ما گردد (معین وزیری و یاسینی، ۱۳۷۹: ۱۶۹).

۲-۲-۱. منظور از اجرای عملیات آفندی

✓ انهدام نیروهای دشمن و از بین بردن روحیه و میل جنگجویی او.

✓ تامین یک عارضه یا زمین حساس.

- ✓ محروم کردن دشمن از منابع مورد نیاز.
- ✓ کسب اخبار و توسعه اطلاعات.
- ✓ منحرف ساختن و فریب دادن دشمن.
- ✓ تثبیت دشمن در مواضع خود و جلوگیری از مداخله آنها در مانور نیروهای خودی
- ✓ کسب ابتکار عمل و یا سلب آن از دشمن
- ✓ پیشگیری از تک دشمن
- ✓ جستجو برای دستیابی به موقعیت زمانی و مکانی مناسب، جهت وارد آوردن ضربه قطعی بر دشمن و انهدام نیروهای او و شکست کامل دشمن در قالب تسلیم و تمکین وی (همان، ۷۲)

۲-۲-۲. ملاحظات اساسی عملیات آفندی

- ✓ درک صحیح مأموریت محوله و نیت رده بالاتر
- ✓ شناخت دقیق جو، زمین و دشمن
- ✓ طرح ریزی مشروح، متکی بر مشاوره و هماهنگی با رده‌های اجرایی، توأم با تجسم جمیع حوادث احتمالی
- ✓ حفظ اسرار عملیات و فریب دشمن نسبت به محتوای طرح‌های عملیات و تمرکزات خودی
- ✓ تمرکز توان رزمی تعیین‌کننده در راستای طرح عملیات مصوبه و طرح فریب
- ✓ خاموش کردن آتش‌های پدافندی دشمن و خنثی کردن موانع
- ✓ زدن ضربه ناگهانی، سریع و مهلک به دشمن، با درگیر نمودن همزمان او در جلو، جناحین، عقب و فضا
- ✓ حفظ دور تک و ابتکار عمل و هدایت تک به سوی عمق منطقه دشمن
- ✓ انعطاف‌پذیری و آمادگی در مقابل وضعیت‌های غیر مترقبه
- ✓ پیش‌بینی پشتیبانی متحرک و مداوم (همان، ۷۷)

۲-۳. تک

یک عمل قطعی آفندی است که در آن آتش و مانور توأمآ سهولت حرکت را در یک سمت قطعی به منظور تصرف هدف معینی فراهم می‌آورد. تک اصلی، تک پشتیبان، تک شبانه، تک فریبنده از انواع تک هستند.

۲-۳-۱. تک اصلی

تکی است که در آن فرمانده حداکثر توان رزمی خود را به منظور تحمیل برتری به دشمن و تأمین نتیجه قطعی در زمان و مکان مناسب متمرکز می‌نماید. مشخصات تک اصلی عبارتند از: استفاده از عناصر مانوری بیشتر، استفاده از بهترین معبر وصولی، قرار دادن احتیاط به دنبال آن، هدایت تک به نقاط ضعیف دشمن، تقدم استفاده از عنصر پشتیبانی آتش و سایر عناصر پشتیبانی رزمی

۲-۳-۲. تک پشتیبانی

به منظور پشتیبان‌یاز تک اصلی وبا حداقل نیروی لازم اجرا می‌گردد، تک پشتیبانی ممکن است در یک یا چندین نقطه اجرا شود و منظور از آن فریب دادن دشمن از محل و سمت تک اصلی، وادار کردن دشمن به استفاده از احتیاط خود و تثبیت دشمن در مواضع و تصرف زمینیکه مانور تک اصلی را تسهیل نماید، می‌باشد. (رستمی، ۱۳۷۸: ۹۳)

۲-۴. فرماندهی مشترک

فرماندهی مشترک یک فرماندهی است با مأموریت کلی و مداوم که از عناصر عمده واگذاری از دو نیروی مسلح و یا بیشتر، تحت امر یک فرماندهی واحد تشکیل می‌شود. فرماندهی مشترک توسط فرمانده کل نیروهای مسلح یک کشور تشکیل می‌شود. (گروه مولفین، ۱۳۸۰، ۴۱)

۲-۵. آشنایی با کشور عراق:

عراق سرزمینی است واقع در جنوب غربی آسیا و جنوب غربی فلات ایران که به عنوان پل ارتباطی زمینی و هوایی آسیا و آفریقا و تاحدی آسیا و اروپا محسوب می‌شود و با وسعتی حدود ۴۳۵ هزار کیلومتر مربع شبیه مثلثی است که راس آن به طرف کویت و خلیج فارس و قاعده آن هم با کشورهای ترکیه و سوریه می‌باشد. در بین کشورهای همسایه ایران، عراق با داشتن طولانی‌ترین مرز مشترک از اهمیت به سزایی برخوردار است. وجود منابع عظیم نفت و انرژی و نیز شهرهای مهمی

همچون بغداد، بصره، موصل، کرکوک، سلیمانیه، العماره و حرم‌های مطهر تعدادی از ائمه معصومین علیهم السلام در شهرهای نجف، کربلا، سامرا و کاظمین به حساسیت این کشور افزوده است. قسمت اعظم عراق را جلگه‌ها و بیابانها پوشانده‌اند. مرکز این کشور را ناحیه‌ای به نام بین‌النهرین تشکیل داده است که دو رودخانه عظیم دجله و فرات در آن جریان دارند. این رودخانه‌ها که طول این کشور را از شمال به جنوب طی می‌کنند، از کوه‌های توروس ترکیه سرچشمه می‌گیرند و بعد از طی مسافتی به طول ۱۵۰ کیلومتر قبل از ورود به خلیج فارس به هم ملحق شده و اروندرود را تشکیل می‌دهند. ضمناً تنها راه عراق به دریای آزاد، رودخانه اروند (مشترک بین ایران و عراق) می‌باشد. مهم‌ترین اقوام عراق، اعراب نژاد سامی می‌باشند که حدود ۷۷ درصد جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند و بخش اعظم آن‌ها شیعه هستند و قریب ۱۹ درصد جمعیت آن را قوم کرد به خود اختصاص می‌دهند. عراق از سمت جنوب با کویت و عربستان، از سوی غرب با اردن و سوریه، از سمت شمال با ترکیه و از شرق با ایران همسایه است. (پارسادوست، ۱۳۶۹: ۲۱)

۶-۲. جغرافیای منطقه عمومی فاو و رودخانه اروند:

اگر عراق را سرزمینی مثلثی شکل فرض کنیم، فاو در منتهی‌الیه ضلع شرقی آن چسبیده به خلیج فارس قرار دارد. مهم‌ترین شهر عراقی نزدیک به فاو، بصره می‌باشد. ضمن آن که شهرهای ابوالخصیب، الزبیر، صفوان و ام‌القصر همگی در همین منطقه واقع شده‌اند. وجود شهرهای ایرانی آبادان و خرمشهر در محدوده شلمچه و اروندرود نیز در این منطقه، بیش از پیش بر اهمیت آن افزوده است. عارضه مهم این منطقه رودخانه خروشان اروندرود است که از عرض ۴۰۰ تا ۱۶۰۰ متر متغیر بوده و از جزر و مدهای بسیار شدیدی برخوردار است. فاو علاوه بر نقش راهبردی و اهمیت نظامی از ارزش اقتصادی فراوانی نیز برخوردار است و می‌توان آن را به شهر خرما، نمک و نفت معرفی کرد. کشور کویت نیز کمترین فاصله را با این منطقه دارد. همچنین در نزدیکی جزیره بوبیان، خور عبدالله، پایانه نفتی الامیه و البکر واقع در خلیج فارس، سبب افزایش حساسیت آن شده است. این شبه جزیره در زمینی محصور میان رودخانه اروند، خلیج فارس و خور عبدالله واقع شده است که تنها از سمت غرب به خشکی و بصره منتهی می‌گردد. در شمال این منطقه، اروندرود و جزیره آبادان واقع شده و در فاصله ۹۰ کیلومتری شمال غربی آن نیز شهر صنعتی بصره قرار دارد. زمین این منطقه تحت تاثیر جزر و مد آب، به حالت باتلاقی، نمکزار و سست می‌باشد. به همین دلیل با کمترین بارندگی لغزنده و چسبنده می‌شود و تردد هرگونه خودرو و وسایط نقلیه سنگین در آن تقریباً غیر ممکن می‌گردد. جریان آب رودخانه اروند نیز که از رودخانه‌های دجله و فرات در خاک عراق سرچشمه گرفته و رود کارون نیز به داخل آن می‌ریزد، از طرف شمال به جنوب است و به خلیج فارس منتهی می‌شود. آب رودخانه اروند که از دریا تاثیر می‌پذیرد، عمدتاً دارای دو حرکت جزر و مد می‌باشد که مجموعاً در طول شبانه روز چهاربار تکرار می‌شود. ارتفاع آب در عمیق‌ترین قسمت رودخانه به ۲۵ و در پایین‌ترین حالت جزر و بالاترین حالت مد به سه و نیم متر می‌رسد. در ساحل رودخانه اروند پوششی از چولان (بوته‌های بلند) و نی وجود دارد که هر چه رودخانه به سمت دهانه اروند نزدیک می‌شود عمق چولان آن افزایش می‌یابد. صرف نظر از چولان و نیزار، نخلستان‌های گسترده‌ای در هر دو سوی ساحل اروند با عمق دو تا پنج کیلومتر وجود دارد. زمین‌های با پوشش گیاهی نیز اغلب سست و قابل نفوذ است و تنها در مناطقی که زمین از سختی لازم برخوردار است، می‌توان جاده یا بنایی را ساخت. با این وجود سه جاده اصلی فاو- بصره، فاو- البحر و فاو- ام‌القصر این منطقه را به جنوب بصره ارتباط می‌دهند. (نداف، ۱۳۷۹: ۱۳۵)

۱-۳. دلایل انتخاب منطقه

انتخاب منطقه عملیاتی فاو، نتیجه رشد ابتکارات و تدابیری بود که با جایگزین کردن عواملی چون انتخاب نوع زمین جهت محدود ساختن قدرت دشمن و استفاده صحیح از اصل غافل‌گیری و رعایت حفاظت و انحراف ذهنی دشمن، انجام تحرکات فریب و عوامل دیگر، بر مشکلات و کمبودها فائق آمده و سرانجام پیروزی بزرگ را با حداقل امکانات در برابر ارتش به مراتب قوی‌تر و مجهزتر به ارمغان آورد. مهم‌ترین علت انتخاب منطقه فاو برای عملیات، نوع و ویژگی‌های زمین منطقه بود. وجود آب در سه جناح منطقه عملیات و رویارویی با دشمن تنها در یک پیشانی جنگی و همچنین امکان اجرای آتش سبک و پر حجم توپخانه و ادوات از آبادان تا فاو بر روی ستون‌های دشمن از جمله ویژگی‌های این منطقه بود که موجب انتخاب آن شد. به علاوه، محدود بودن زمین که کمیت محدود و کیفیت بالا را با هم دارا بود، در این انتخاب موثر بود. افزون بر این، عدم تصور دشمن نسبت به توانایی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در عبور از اروند، تجربه عملیات‌های خیبر و بدر و نیز ارزشمند بودن هدف از نظر سیاسی و نظامی، از جمله عوامل دیگری بودند که در انتخاب شهر فاو برای عملیات مورد توجه قرار گرفتند.

۲-۳. وضعیت دشمن:

به طور کلی فرماندهان ارتش عراق از حمله بزرگ ایران در فصل زمستان آگاه بودند و با توجه به تجربه سال‌های قبل و نیز وجود هدف‌های راهبردی در جنوب، محور این حمله‌ها را در جبهه‌های جنوب می‌پنداشتند. این تصور، عمومی بود اما منطقه هورالهوریزه در صدر مناطق دیگر مورد توجه دشمن قرار داشت. از دلایلی که موجب می‌شد عراق حمله آتی ایران را در هور بدانند سابقه انجام عملیات‌های بدر و خیبر در سالهای ۱۳۶۲ و ۱۳۶۳ در این نقطه بود. از این گذشته با توجه به عدم تسلط کامل دشمن بر این نقطه و در مقابل تسلط بیشتر ایران به آن منطقه، عراق گمان می‌کرد بار دیگر از نقطه هور به او حمله شود. علاوه بر این، حجم فعالیت‌های جبهه خودی در نقطه هور که بیشتر امور مهندسی و نقل و انتقال بود، دشمن را به این نتیجه رساند که ایران از هور حمله خواهد کرد. در منطقه شرق اروند رود، نیز ایران فعالیت مهندسی داشت. به خصوص از آذر ماه ۱۳۶۴ به بعد این اقدامات افزایش یافت و دشمن نیز از این اقدامات آگاهی داشت. اما چند عامل سبب شد که عراق به تلاش‌های به عمل آمده در شرق اروند توجه چندانی نکند:

۱- منصرف شدن ایران از حمله به فاو در تابستان سال ۱۳۶۳

۲- افزایش و گسترش فعالیت ایران در هورالهوریزه، به ویژه روی پد خندق و جزایر مجنون

۳- و بالاخره، دشمن می‌پنداشت ایران توانایی و تجهیزات لازم برای عبور از رودخانه اروند را در اختیار ندارد. ضمن آن که تحلیل کلاسیک دشمن از رودخانه اروند، عدم امکان حمله ایران از اروندرود را تشدید می‌کرد. بنابراین، دشمن با مشاهده اقدامات خودی تحلیل دیگری از شرایط نظامی جبهه‌های جنوب داشت. از این رو عراق به تقویت محور هورالهوریزه پرداخت و حجم بمباران بی‌سابقه‌ای را در آن منطقه به اجرا گذاشت. در مجموع، فرماندهان عراقی، تک احتمالی رزمندگان اسلام را از محور فاو، فریب می‌دانستند و نسبت به حوزه عملیاتی سپاه هفتم، به منطقه ام‌الرصاص توجه بیشتری داشتند. (معاونت سیاسی ستاد کل نیروهای مسلح، ۱۳۶۷: ۱۷۱)

منطقه عملیاتی فاو، تحت مسئولیت سپاه هفتم عراق قرار داشت و پدافند این منطقه به عهده لشکر ۲۶ پیاده بود. این یگان مسئولیت جنوب زیادیه تا راس البیشه را به عهده داشت. لشکر ۲۶، با نیروهایی که به آن مامور بودند با ۲۲ گردان پیاده، یک گردان تانک و نفربر و هفت گردان توپخانه از این خط دفاع می‌کرد. همچنین ۱۳ گردان پیاده و ۲ گردان تانک نیز در احتیاط این یگان بودند. تیپ‌های ۱۰۷، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۳، ۴۴۱ از جمله یگان‌هایی بودند که در اختیار لشکر ۲۶ قرار داشتند. (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۶۷: ۲۱)

۳-۳. طرح‌ریزی اولیه عملیات:

پس از بازپس‌گیری مناطق از دست رفته از وجود دشمن متجاوز در سال دوم جنگ، عملیات‌های بعدی موفقیت‌های محدودی داشته و تاثیر چندانی در سرنوشت جنگ نداشته و سال سوم را می‌توان سال تشدید فشارهای بین‌المللی و بن‌بست جنگ نامید. این سال‌ها برای عراق با تجدید در ساختار ارتش و افزایش توان رزمی همراه بود که نیاز به تحرک در میدان نبرد و تلاش برای انجام عملیات در مقیاس وسیع برای ایران ضروری به نظر می‌رسید. (درویدیان، ۱۳۸۵: ۶۸)

طی بررسی‌های به عمل آمده منطقه عمومی فاو به علت حساسیت‌های راهبردی برای عملیات مناسب تشخیص داده شد و قرار بود به وسیله یگان‌های عمده ارتش و سپاه در تابستان سال ۱۳۶۳ اجرا شود. طرح اولیه عملیات والفجر ۸ از طرف قرارگاه مشترک خاتم‌الانبیاء(ص) که جهت هماهنگی بین نیروهای ارتش و سپاه در جنوب تشکیل گردیده بود، تهیه و به قرارگاه‌های سه گانه (کربلا، نجف، ظفر) ابلاغ و این قرارگاه‌ها اقدامات گسترده‌ای در جهت رفع موانع و کسب آمادگی برای اجرا را شروع و غواصان یگان‌های تک‌ور سپاه (که قرار بود از اروند عبور نمایند) در رودخانه دز و تیپ ۵۵ هوابرد ارتش نیز در باتلاق گاوخونی تمرینات خود را انجام دادند.

برابر بند مانور عملیات والفجر ۸، بایستی تیپ ۵۵ هوابرد برای ایجاد سرپل مطمئن به غرب فاو هلی‌برن می‌گردید سپس با دو یگان عمده تک‌ور (یگان سپاه با عبور از اروند و یگان دیگر از ارتش از طریق شلمچه) عمل الحاق را انجام تا بدینوسیله محاصره فاو تکمیل و در نتیجه فاو تصرف می‌شد. در جلسات هماهنگی و تبادل نظر فرماندهان ارشد عملیات، اشکالات تاکتیکی و اجرایی طرح مطرح شد که در آن زمان عملیات به تاخیر افتاد و دستور بررسی‌های بیشتر از سوی آقای هاشمی رفسنجانی به عنوان فرمانده قرارگاه خاتم‌الانبیاء(ص) صادر گردید. (اسدی، ۱۳۸۷: ۷)

۴-۳. طرح مانور

در طرح ریزی مانور عملیاتی والفجر ۸ دو عامل بسیار موثر بودند. ۱- تجارب عملیات بدر ۲- پیچیدگی‌ها و ویژگی‌های خاص این عملیات. اگر تجربه گران‌بهای عملیات‌های خیبر و بدر در هورالهبویه وجود نداشت، به طور قطع نمی‌توانست طرحی موفق برای عملیات والفجر ۸ ارائه دهد و پیروزی این عملیات نیز از تضمین کمتری برخوردار می‌شد. در واقع عملیات فاو، صحنه بروز تمام قابلیت‌های نظامی و ابتکار عمل رزمندگان و نیز خطرپذیری فوق‌العاده برای پیشبرد اهداف انقلاب بود. در مبحث طرح مانور چند مساله مهم وجود داشت که درباره آنها ساعت‌ها بحث کارشناسی صورت گرفت. اهم این مسائل عبارت بودند از: ۱- بررسی دقیق منطقه عملیات و آگاهی از چگونگی و حالت‌های آب ارون‌رود در نوبت‌های خاص هفته، شب‌وروز و... ۲- عملیات عبور غواص‌ها از رودخانه ۳- عملیات شکستن خط و پاک‌سازی سرپل به دست آمده ۴- مرحله بندی عملیات ۵- توسعه در عمق (سمیعی، ۱۳۸۲: ۹۷)

۴-۳-۱. شناسایی آب ارون‌رود

درباره درک حالت‌های مختلف آب ارون‌رود، ماه‌ها کار انجام گرفت و با جمع‌بندی اطلاعات موجود در مورد تاریخچه این رودخانه و نیز شرایط جوی منطقه خسروآباد و فاو طی ۲۰ سال گذشته که از اداره هواشناسی گرفته شد، به نظر می‌رسید هیچ گونه مشکلی وجود ندارد.

۴-۳-۲. مرحله بندی عملیات

پی بردن به نحوه عبور از رودخانه، چگونگی شکستن خط و گرفتن سرپل و چگونگی هوشیاری دشمن و تدبیر مرحله بندی عملیات، به طور قطع نیازمند حضور در غرب ارون‌رود و شناخت بیشتر از عکس‌العمل‌های دشمن بود. اما با توجه به عکس، نقشه و اطلاعات به دست آمده از زمین، چهار مرحله برای انجام عملیات در نظر گرفته شد: (اردستانی، ۱۳۷۹: ۱۷۱)

۱- عبور از رودخانه و شکستن خط و پاک‌سازی سرپل به دست آمده.

۲- تصرف شهر فاو، رسیدن به خور عبدالله و استقرار در مثلث شمال شهر که از تقاطع سه جاده فاو-البحار، فاو-بصره و فاو-ام‌القصر به وجود آمده بود. همچنین، استقرار در پایگاه دوم موشکی در شمال غربی شهر فاو، می‌بایستی در همین مرحله تحقق می‌پذیرفت. این نقطه برای داشتن جناح از دشمن بسیار مهم تلقی می‌شد.

۳- پیشروی تا ابتدای کارخانه نمک و تشکیل خط دفاعی به موازات این نقطه از ساحل تا خور عبدالله.

۴- رسیدن به زمین انتهایی کارخانه نمک و کانال انتهایی کارخانه واقع بر روی جاده ام‌القصر تا ساحل رودخانه.

۴-۳-۳. توسعه در عمق:

در عملیات‌های بزرگی که پس از فتح خرمشهر انجام شد همواره میان عمق بخشیدن به عملیات و توان موجود از یک سو و هماهنگی پیش روی با پشتیبانی عملیات با مهندسی از سوی دیگر تعارض وجود داشت. در این عملیات نیز توسعه در عمق و استمرار در عملیات مورد توجه قرار گرفت. بدین ترتیب استمرار در تحقق هدف‌های عملیات با گام بلند مورد تاکید فراوان قرار گرفت. علاوه بر این مسائل دیگری مانند آتش پر حجم توپخانه، به‌کارگیری ادوات زرهی، مهندسی و مسائل عبور که جزو بغرنج‌ترین مسائل عملیات به شمار می‌رفت، در طرح مانور به آنها پرداخته شده بود.

۴-۳-۴. عبور غواص‌ها از رودخانه

در مورد عملیات عبور غواص‌ها از رودخانه آموزش و تمرین‌های زیادی انجام شد. این اقدام برگرفته از تجربه عملیات بدر بود. این عملیات، اوج خطرپذیری نیروها را به نمایش گذاشت. در این باره، یکی از نگرانی‌های اصلی، تاثیر جریان آب بر حرکت غواص‌ها و دور شدن آنها از هدف واگذار شده به آنها بود.

۵-۳. شرح عملیات:

چنین به نظر می‌رسد که مجدداً مرحله آمادگی برای اجرای عملیات والفجر ۸ در نیمه اول بهمن ماه سال ۱۳۶۴ به سرعت تکمیل گردید و نیروهای خودی بدون توجه به عملیات پراکنده بازدارنده دشمن که در مناطق عملیاتی دهلران، فکه و جزایر مجنون اجرا گردید، آن نبردهای محدود را تحمل یا خنثی کردند تا بتوانند عملیات سرنوشت ساز والفجر ۸ را در حد امکانات موجود به نحو مطلوب اجرا نمایند. بالاخره زمان اجرای این نبرد که یکی از مهمترین نبردها در جنگ تحمیلی بود، فرا رسید و یگان‌هایی که برای شرکت در این نبرد آماده شده بودند، حمله را طبق طرح آغاز کردند.

عملیات در ساعت ۲۲۰۰ روز ۲۰ بهمن، با اعلام رمز یا فاطمه الزهرا (س) آغاز و در دو مرحله اجرا شد که مرحله اول آن به منظور تصرف جزیره ام‌الرصاص در داخل ارون‌رود و جنوب جزیره مینو اجرا شد که تلاش پشتیبانی برای جلب توجه نیروهای

عراق به این جزیره و غافلگیر کردن آنان از پدافند شبه جزیره فاو بود. مرحله دوم تلاش اصلی همزمان با مرحله اول در قسمت منتهی‌الیه اروندرود و مصب آن به خلیج فارس در دهانه فاو اجرا گردید.

تدبیر کلی عملیات در رده قرارگاه خاتم‌الانبیا(ص) آن بود که دو قرارگاه اجرایی سپاه و ارتش به ترتیب به نام خاتم ۱ و خاتم ۲ هدایت عملیات را در محورهای تلاش اصلی و پشتیبانی به صورت مستقل عهده‌دار شوند. بر این اساس قرارگاه خاتم ۱ متشکل از لشگرهای نصر و نجف، امام حسین(ع)، علی‌بن‌ابی‌طالب(ع)، فجر و محمد رسول‌الله(ص)، عاشورا، ثارالله و تیپ‌های مستقل ۳۳ المهدی و ۴۴ قمر بنی هاشم جمعا ۸ لشکر و ۲ تیپ مستقل، پشتیبانی ۳۰ گردان توپخانه (۱۸ گردان نزا و ۱۲ گردان از سپاه) و عناصر ضد تانک از یگان‌های نیروی زمینی از اروندرود عبور می‌کردند و ضمن حمله به اسکله‌های بارگیری البکر والامیه عراق در شرق جزیره فاو و داخل خلیج فارس در داخل شبه جزیره نیز پیشروی می‌کردند و راس‌البیشه را تصرف و تامین و همزمان جزایر بوارین و ام‌الرصاص و ام‌البانی را در داخل اروندرود واقع در جنوب غربی شلمچه تصرف می‌کردند. قرارگاه خاتم ۲ متشکل از لشکرهای ۲۱، ۷۷ و ۳۰ پیاده و لشکرهای ۸۱ و ۹۲ زرهی و تیپ ۵۵ پیاده و ۲۷ گروهان بسیج در منطقه شلمچه و کوشک (شرق بصره) حمله می‌کرد و نیروهای دشمن را در شرق بصره درگیر می‌نمود و عملیات تلاش اصلی را در شبه جزیره فاو تسهیل می‌کرد. (حسینی، ۱۳۸۵: ۵۲۶)

در ساعت اولیه عملیات در اکثر محورها، غواص‌ها که از آب بیرون آمده و زیر پای دشمن بودند به شکستن خط و پاکسازی آن پرداختند و همزمان، آتش پرحجم ادوات و توپخانه روی ساحل دشمن اجرا شد و بلافاصله، نیروهای مرحله دوم که در داخل قایق‌ها، در نهرهای منتهی به رودخانه اروند، در ساحل خودی منتظر بودند به ساحل غرب اروند منتقل شده و به توسعه سرپل پرداختند. سرعت شکستن خط و ورود نیروهای موج دوم بسیار قابل توجه بود و از هم گسختگی بیشتر دشمن را در پی داشت. یکی از فرماندهان عراقی در گزارش وضعیت ایجاد شده به رده بالای خود چنین گفت: «دشمن مانند سیل، توسط قایق نیرو پیاده می‌کند و برمی‌گردد. اگر چاره‌ای نکنیم احتمال می‌رود ام‌القصر را هم بگیرند. وضعیت ما بسیار بد است!»

بعد از ارسال گزارش‌های متعدد در این زمینه، رده بالای فرماندهی ارتش عراق پیام زیر را از فرمانده نیروهای مسلح عراق، صدام حسین، خطاب به نیروها و یگان‌های مستقر در فاو صادر نمود: «مقاوم باشید. انشا الله سه لشکر زرهی می‌فرستم و ایرانی‌ها را شکست خواهیم داد.» (نداف، ۱۳۷۹: ۱۳۱)

به هر ترتیب یگان‌های عمل‌کننده از محور شمال فاو تا دهانه خلیج فارس تا آخرین ساعات روز اول به انتهای نخلستان رسیدند.

در محور راس‌البیشه نیروی دریایی ارتش با سرعت بسیار مناسب آن منطقه را پاک‌سازی کرد و خود را به خور عبدالله رساند. وضع دشمن بسیار ناهنجار بود، هر کس مقاومت می‌کرد، کشته می‌شد و بقیه نیز به اسارت در می‌آمدند. از این پس، مهم‌ترین مسئله، یعنی عبور وسایل سنگین و دستگاه‌های مهندسی برای ایجاد سنگر و جان‌پناه و تشکیل خط دفاعی، تمام تلاش و ذهن مسئولان و دست‌اندرکاران را به خود مشغول داشت. در این میان، انتقال لودر و بلدوزر بیشتر مورد توجه بود. اما شروع حالت جزر در رودخانه اروند، عدم وجود اسکله، عدم امکان نصب پل و کمبود وسایل شناور، اوضاع را دشوار کرده بود.

به هر ترتیب تصمیم فرماندهی آن بود که از وضع موجود نهایت استفاده به عمل آید و ضمن تلاش برای انتقال وسایل مهندسی، عملیات متوقف نشده و نیروها به سوی هدف‌های مورد نظر پیشروی کنند. از طرفی حساس‌ترین و سرنوشت‌سازترین محوری که دشمن می‌توانست کار نیروهای حمله‌کننده را یکسره سازد آن بود که با پیشروی در محور ساحلی عقبه آن‌ها مقابل شهر فاو مسدود شود. لذا با توجه به این مهم، جناح شمالی عملیات از اهمیت به‌سزایی برخوردار بود و نیروهای ارتش تلاش زیادی در این قسمت به عمل آوردند، اما سرانجام دشمن با ناامیدی، جهت تک خود را متوجه جاده راهبردی فاو- بصره کرد.

پیروزی نیروهای مسلح ایران در عبور از رودخانه مواج اروند رود و تصرف شبه جزیره فاو عراق که تنها منطقه ساحلی عراق در دسترسی به آب‌های خلیج فارس می‌باشد، سبب حیرت و شگفتی در تمام محافل نظامی و سیاسی علاقه‌مند به سرنوشت جنگ ایران و عراق شد. این نبرد به صورت یک نقطه عطف کاملاً سرنوشت‌ساز در این جنگ در آمد و اثرات سیاسی و نظامی و روانی فوق‌العاده‌ای در کل جریان جنگ به نفع نیروهای مسلح و حکومت جمهوری اسلامی ایران ایجاد کرد. به نحوی که می‌توان گفت که در تمام طول جنگ قوی‌ترین موقعیت سیاسی و نظامی را برای امکان پایان دادن جنگ به نحو مطلوب به نفع ایران به وجود آورد. به همین جهت حکومت عراق تمام امکانات اقتصادی - نظامی و حتی سیاسی خود را به کار بردند تا بلکه این پیروزی نیروهای ایران را خنثی کنند و نیروهای ایران را از شبه جزیره فاو بیرون برانند اما با آمادگی نظامی و روانی که نیروهای ایران در آن موقع به دست آورده بودند، توانستند شدیدترین و مداوم‌ترین پاتک‌های نیروهای عراق را در هم بشکنند و منطقه بدست آمده در شبه جزیره فاو را نگه دارند. این امر موجب شد که عملاً نبرد والفجر ۸ قریب دو ماه به طول انجامد ولی بالاخره نیروهای ایران موفق به تثبیت مواضع متصرفی خود گردیدند. نیروهای عراق با تحمل تلفات و خسارات سنگین مجبور

به قبول شکست خود شدند. از دست دادن شبه جزیره فاو برای حکومت و ارتش عراق به عنوان بزرگترین و خفت بار ترین شکست در طول جنگ تحمیلی مطرح گردید. لذا حکومت و ارتش عراق تلاش کردند ضمن جبران این شکست از تکرار آن جلوگیری نمایند و بدین جهت، بعد از ناامید شدن در بازپس گیری شبه جزیره فاو در مناطق دیگر نبرد فعال تر شدند. برای این منظور مناسب ترین محل همان جزایر مجنون بود که در صورت موفقیت نیروهای عراقی، هم قسمتی از مناطق اشغال شده عراق آزاد می شد و هم خفت شکست در شبه جزیره فاو تا حدودی تسکین می یافت و هم در صورت بدست آوردن برتری کامل در آن منطقه نبرد، نیروهای عراق می توانستند محور اصلی مواصلاتی اهواز-خرمشهر و خط عقب نیروهای ایران در شبه جزیره فاو را مورد تهدید قرار دهند و نیروهای ایران را مجبور به ترک شبه جزیره فاو نمایند. اما بعد از گذشت قریب به دو سال از استقرار نیروهای ایران در جزایر مجنون و تمام مناطق پدافندی غرب اهواز-خرمشهر موقعیت پدافندی نیروهای ایران به قدری مستحکم بود که توانست حملات نیروهای عراق را خنثی سازد. بدین جهت نیروهای عراق نتوانستند موفقیت نهایی را در حملات خود در جزایر مجنون بدست آورد. گرچه توانستند نیروهای ایران را از قسمت های از آن جزایر عقب برانند.

۶-۳. اقدامات عراق در مقابل یگان های خودی:

تا روز سوم، تحرک ارتش عراق در منطقه فاو چشمگیر نبود. زیرا به دلیل غافل گیری از عملیات و عدم احتمال حمله ایران از این محور و عبور از اروند، نیروی زیاد و آرایش دفاعی مناسبی نداشت. از سوی دیگر، به دلیل توجه نبودن یگان های مانوری مانند لشکر گارد ریاست جمهوری، طرح های مقابله مانند محورهای دیگر در جنوب، برای زمین فاو تهیه نشده بود. از این رو، دشمن تا روز سوم با لشکرها و یگان های احتیاط منطقه، متعرض مواضع خودی شد. اما پس از آن که توانست در مقابل تک ارتش در محور ام الرصاص مقاومت کرده و تثبیت شود و نگرانی و تشویش نسبت به بصره را رفع کند و با درک جدی بودن حمله به فاو و شرایط حاضر، از بعدازظهر روز سوم به طور جدی به مسئله فاو پرداخت. برای این منظور لشکر گارد تحت امر سپاه هفتم قرار گرفت و غروب این روز وارد منطقه شد و کنار کارخانه نمک روی جاده مستقر شد تا صبح روز بعد پاتک خود را شروع کند.

در این شب فرماندهان تصمیم گرفتند برای تصرف کامل خط وارد عمل شوند. برای این منظور و نیز آگاهی از چگونگی استقرار لشکر گارد جمهوری، از سه محور، طرح حمله گذاشته شد.

۱- از جاده البحرار به طرف کارخانه نمک

۲- از سمت جاده شنی به پشت نیروهای لشکر گارد

۳- از مقابل و روی جاده استراتژیک

تاکتیک عمده حمله به لشکر گارد، حمله از سه جناح و نفوذ در میان آنها بود. یکی از فرمانده گردان های عمل کننده در این محور چنین می گوید:

«ما وقتی به دشمن رسیدیم با روشن شدن منور و نور افکن تانک های دشمن، تجمعات آنها را شناسایی کردیم و بدین ترتیب از نقطه خالی منطقه در میان آنها نفوذ کردیم و برای هر تجمع دشمن که بدون سنگر و در پناه تانک ها به استراحت مشغول بودند، یک دسته از نیروهای گردان را در اطراف آن مستقر کردیم.» (جزایری، ۱۳۸۳: ۱۷)

بدین ترتیب، در حالی که نیروهای لشکر گارد مشغول استراحت بودند تا صبح روز بعد سرحال و قیراق به مواضع رزمندگان اسلام حمله کنند، ساعت یک شب از سه محور مورد حمله جبهه خودی قرار گرفتند. این حمله آنچنان غیر منتظره بود که امکان کوچکترین عکس العمل را از عراقی ها سلب کرد.

نزدیک صبح، لشکر گارد پس از یک درگیری تن به تن و بدون نتیجه به دلیل تلفات بالا و سردرگمی، عقب نشینی کرد. با این عقب نشینی عراق برای مقابله با رزمندگان از گلوله شیمیایی استفاده کرد. اما این بار اشتهای گلوله های شیمیایی میان دو تیپ از لشکر گارد منفجر شد. پس از این واقعه لشکر گارد وحشت زده و پیاپی درخواست کمک می کرد ولی چون محاصره شده بودند، امکان کمک وجود نداشت. تنها کمک سپاه هفتم، فرستادن تیپ ۴۳۳ بود که با انهدام یک گردان، آنها نیز فرار کردند. در این میان اجرای آتش پر حجم توپخانه روی عراقی ها بسیار موثر بود. فرمانده تیپ ۴ گارد جمهوری در مورد آتش و وضع یگان خود به رده بالا چنین گزارش کرد: «وضع ما بسیار بد و سخت می باشد. آتش توپخانه روی ما بسیار موثر است و تلفات نفرت، با شمارش دقیقه، افزون تر می شود. فعلا در مواضع خود مقاومت می کنیم ولی به داد ما برسید.»

این فرمانده عراقی اضافه کرد: «ما از تمام جهات و از چهار طرف در محاصره دشمن قرار گرفته ایم. احتیاج به یک تیپ زرهی داریم که راه باز شود. لازم است این تدبیر سریع انجام شود. به فرمانده لشکر ۲۶ بگویید یک گردان مکانیزه و توپخانه بفرستد که ما را پشتیبانی کنند. باید از جاده ساحلی نیروی کمکی برای تیپ های ۳ و ۴ بفرستید، هر چند گران تمام شود.»

فرمانده لشکر گارد در پاسخ گفت: «شما با جنگ و گریز بیایید عقب، ما کاری نمی توانیم بکنیم.» (جزایری، ۱۳۸۳، ۴۲)

پس از ابلاغ این فرمان که حالت التماس و توصیه داشت، باقیمانده نیروهای لشکر گارد با ناامیدی به تکاپو افتادند و پس از ساعتی جنگ و گریز حدود ساعت ۳ بعد از ظهر و بعد از ۱۶ ساعت درگیری و محاصره طاقت فرسا توانستند خود را از معرکه نجات دهند. اما شمار اندکی موفق به فرار شدند. زیرا بیشتر نیروها کشته و مجروح شده بودند و جنازه‌ها و تانک‌های سوخته اطراف جاده راهبردی را پوشانده بود.

انهدام لشکر گارد جمهوری عراق در میان رسانه‌های گروهی غرب نیز بازتاب چشمگیر و نگران‌کننده‌ای داشت. روزنامه واشنگتن پست آمریکا، طی گزارشی مبسوطی در این باره نوشت: «ناظران غربی که جنگ ۵/۵ ساله ایران و عراق را زیر نظر دارند، معتقدند ارتش عراق در حمله ناگهانی زمینی، دریایی و هوایی ایران بر علیه فاو بیش از ۱۰ هزار نفر کشته و زخمی داده است. همچنین شکست سختی به نیروهای ویژه گارد ریاست جمهوری که از قوی‌ترین یگان‌های ارتش عراق می‌باشد، وارد آمده است.»

عراق پس از این واقعه دست به چند اقدام اساسی زد:

۱- بمباران عقبه‌ها و انهدام پل‌ها

۲- حمله از محور ساحلی

۳- بمباران شیمیایی

۴- تقویت نیروی منطقه

حمله دشمن از محور ساحلی با مقاومت یگان‌های خودی در این محور با شکست مواجه شد. بمباران عقبه و پل‌ها به میزان قابل ملاحظه‌ای موثر واقع شد و ظرف چند روز ارتباط شرق و غرب رودخانه بهمنشیر که عقبه جبهه فاو به شمار می‌رفت، مختل گردید ولی با تلاش فراوان یگان‌های مهندسی و احداث پل‌های شناور و خاکی مسئله حل شد. بمباران گسترده شیمیایی، کارسازترین اقدام دشمن در این مرحله از نبرد بود. در این بمباران منطقه وسیعی از نخلستان آلوده به مواد شیمیایی شد و در یک وضعیت غیرقابل پیش‌بینی و غافلگیرکننده بیش از ۱۷ هزار تن از رزمندگان اسلام مجروح شدند. در پی این اقدام، تمام جبهه برای مقابله با این وضعیت بسیج شد. درمان مجروحان سرپایی (جراحی اکثر مجروحان شیمیایی سطحی بود) و بازگرداندن آنها به منطقه و نیز رفع آلودگی از محیط، دو اقدام عاجل برای فائق آمدن بر وضع موجود بود که واحدهای بهداشتی و شیمیایی به انجام رساندند. (زمانی، ۱۳۷۲: ۸۱)

در مرحله چهارم یگان‌های خودی توانستند تا نیمه‌های کارخانه نمک و جاده ام‌القصر پیشروی کنند. عراق نیز که از حملات خود در محورهای ساحلی و جاده راهبردی نتیجه‌ای به دست نیاورد، به طور جدی وارد کارخانه نمک و جاده ام‌القصر شد. وضعیت خاص زمین کارخانه نمک موجب شد حدود یک ماه درگیری ایران و عراق در این محور ادامه یابد و سرانجام تثبیت شود.

در مجموع، منطقه عملیات والفجر ۸ تا قبل از آغاز دفاع متحرک عراق، حدود ۷۰ روز فعال بود و در این مدت توان یگان‌ها به طور کامل به کار گرفته شد. با شروع حملات جدید عراق در محورهای مختلف مرزی و نیز تثبیت منطقه تصرف شده فاو، به تدریج نیروهای خودی در آن منطقه کاهش و فرماندهان مشغول برنامه ریزی برای عملیات‌های آینده شدند.

۷-۳. ابعاد نظامی شرکت یگان‌های ارتش در عملیات

هدف از عملیات والفجر ۸ تعقیب و کشتن جنگ به خاک دشمن بود لذا یگان‌های مختلف و متنوع نزاچا با هماهنگی کامل با سپاه پاسداران و در پشتیبانی از این نیرو به روش‌های زیر شرکت فعال داشتند. (اسدی، ۱۳۸۷: ۳۸)

۱- ۷-۳. شرکت در طراحی عملیات مربوط به تلاش پشتیبانی

طراحی عملیات برای اولین بار در خرداد ماه ۶۳ با شرکت طراحان ارتش و سپاه انجام و بر مبنای آن نیروها بایستی پس از عبور از رودخانه اروند با اجرای یک عملیات آفندی به تصرف سر پل و تامین خطی به نام استقامت نموده که به همین مبنای و بعد از فرصت ۱۸ ماهه در بهمن‌ماه ۶۴ به اجرا در آمد که در زمان پیش‌گفته سپاه پاسداران توانست از امکانات دولت شامل ساخت دکل‌های مخابراتی، پست‌های دیدبانی، راه‌اندازی چند بیمارستان، دریافت پل و قایق جهت انجام عملیات استفاده نماید.

۲- ۷-۳. رها کردن یگان‌های سپاه پاسداران

با وجود حضور سپاه در منطقه برای اجرای یکی از حساس‌ترین نبردها برابر تدبیر فرماندهی کل نیروهای مسلح دفاع کامل مرز هزار کیلومتری (به جز جزیره آبادان) به نیروی زمینی ارتش واگذار شد. بدین ترتیب نزاچا مجبور به قبول مسئولیت بیشتر و گسترش یگان‌های خود در طول خطوط پدافندی گردید و تمامی یگان‌های سپاه پاسداران را که مسئولیت پدافند داشتند رها و به منطقه جنوب عزیمت نمودند تا بر دشمن زبون بتازند.

۳-۷-۳. شرکت در طرح پوشش و فریب تاکتیکی

پس از استقرار یگان‌ها در مناطق عملیاتی پیش‌بینی شده در طرح عملیات والفجر ۸ یگان‌های ارتش در منطقه کوشک تا شلمچه و یگان‌های سپاه با پشتیبانی نیروی هوایی، نیروی دریایی، هوانیروز، توپخانه، مهندسی و سلاح‌های ضد زره ارتش عملیات را در منطقه فاو اجرا می‌نمود که با وجود یگانهای ارتش و انجام طرح پوشش و فریب، عوامل اطلاعاتی دشمن محل تلاش اصلی را کشف نکرده و عبور یگان‌ها از اروند را غیر محتمل می‌دانستند و بنا به اظهارات اسرای عراقی در بازجویی‌های انجام شده فریب ارتش عراق کاملاً انجام شده بود.

۳-۷-۴. شرکت به عنوان تک پشتیبانی

تدبیر کلی قرارگاه خاتم‌الانبیاء(ص) آن بود که دو قرارگاه اجرائی سپاه و ارتش هدایت عملیات را با عنوان تلاش اصلی و تلاش پشتیبان به صورت مستقل عهده‌دار شوند که این عملیات توسط یگان‌های سپاه و ارتش برای مأموریت فوق در ساعت مقرر به صورت هم زمان اجرا گردید.

۳-۷-۵. تقویت یگان‌های سپاه پاسداران

نزاجا با احساس مسئولیت و توجه کامل به اهمیت منطقه فاو پس از تثبیت خطوط پدافندی خود در منطقه شلمچه با اعزام لشکر ۳۰ تقویت شده و تیپ ۳ لشکر ۲۱ حمزه، اعزام رندهای تانک، ۴۰ قبضه موشک‌انداز تاو، ۶۰ قبضه موشک‌انداز ضد تانک مالیوتکا و ۱۵ دستگاه نفربر حامل موشک‌انداز تاو و اعزام یگان‌های مهندسی اقدام به تقویت تک اصلی نمود.

۳-۷-۶. پشتیبانی آمادی

حساسیت مسئولان سطح بالای نزاجا بر سرنوشت عملیات والفجر ۸ باعث شد تا در حد توان و ظرفیت پشتیبانی آمادی شامل مهمات، سلاح‌های سبک و سنگین، پوشاک و ... از یگان‌های عمل‌کننده در منطقه فاو را به عمل آورند.

۳-۷-۷. پشتیبانی آتش توپخانه پدافند هوایی

نزاجا با پیش‌بینی و تحلیل عملیات و توجه به این که دشمن به دلیل از دست دادن یک منطقه حساس به ویژه شهر بندری فاو اقدام به استفاده گسترده از نیروی هوایی خواهد نمود، یگان‌های پدافند هوایی خود را به منظور ایجاد پوشش هوایی مناسب برای یگان‌های عمل‌کننده در شرق و غرب اروندرود به منطقه گسیل کرد.

۳-۷-۸. شرکت موثر یگان‌های توپخانه صحرائی

طراحان عملیات به این نتیجه رسیده بودند که عبور از رودخانه خروشان اروندرود و هجوم به دشمن پناه‌گرفته در این سد طبیعی، نیاز به آتش انبوه و مداوم دارد و چون یگان‌های محدود توپخانه سپاه پاسداران جوابگوی این نیاز نبودند لذا فرماندهی نزاجا ۱۸ گردان توپخانه را زیر امر سپاه پاسداران قرار داده و قرارگاه گروه ۲۲ توپخانه را مسئول طرح‌ریزی و تطبیق آتش یگان‌های مذکور نمود. (نوشادی، ۱۳۷۶: ۷۳)

۳-۷-۹. پشتیبانی هوانیروز

هوانیروز با فعال کردن دو پد بالگرد به نام‌های المهدی در شمال بهمن‌شیر و عقابدر بین آبادان و ماهشهر، در غروب روز ۲۰ بهمن‌ماه بالگردها را از مسجدسلیمان و دزفول به قرارگاه‌های مذکور انتقال دادند و شنوک‌ها به پایگاه امیدیه منتقل شدند که این امر ضمن غافلگیر نمودن دشمن آسیب‌پذیری تجهیزات مذکور را به حداقل رسانیده بود. در این عملیات ۲۵ فروند بالگرد هوانیروز به علت حجم بالای مأموریت مورد اصابت دشمن قرار گرفته یا دچار سانحه گردیدند. در جریان عملیات ۳۹۳۸ ساعت پرواز عملیاتی صورت گرفت و تعداد ۱۶۲۴ نفر هلی‌برن و ۲۱۰۰ نفر مجروح نیز تخلیه گردیدند (محمدزاده، ۱۳۹۳، مصاحبه). هوانیروز با شرکت دادن حداقل ۸۰ فروند از انواع بالگردهای خود در عملیات والفجر ۸ توان رزمی خود را به نمایش گذاشت و با ترابری پرسنل، حمل آذوقه، مهمات، جابجایی وسایل رزمی سنگین و سبک، پشتیبانی از نیروهای تک‌ور، دفع پاتک‌های دشمن، انجام پروازهای شناسایی، تخلیه مجروح و از همه مهمتر پشتیبانی آتش موثر، توانایی بیش از انتظار خود را انجام و با پروازهای فریبنده در انحراف عناصر اطلاعاتی در تشخیص محل تک اصلی نقش موثری ایفا نمود که با روال عادی عملیات‌های گذشته به طور کامل متفاوت و کمک چشمگیری به یگان‌های عمل‌کننده نموده است. (سمیعی، ۱۳۸۲: ۲۲۷)

۳-۷-۱۰. پشتیبانی هوایی (نیروی هوایی)

نیروی هوایی در عملیات والفجر ۸ با شرکت ۴۵ فروند هواپیما در عملیات هوایی و استقرار یگان‌های پدافند هوایی خود بصورت فعال و موثر حضور داشته که با تقویت و فعال کردن قرارگاه رعد به عنوان قرارگاه عملیاتی و ستاد مقدم نه‌اجا با هماهنگی قرارگاه‌های خاتم ۱ و خاتم ۲ نیازهای پشتیبانی هوایی و پدافند هوایی یگان‌ها را انجام و پس از تصمیم‌گیری جهت اجرا از طریق پایگاه هوایی امیدیه به طور مستقیم به سایر پایگاه‌های مربوطه دستورات لازم صادر می‌گردید. در این عملیات برای به حداقل رساندن زمان اجرای مأموریت‌ها و بالا بردن ضریب حفاظتی و امنیت پروازها پایگاه‌های تبریز و همدان با اعزام هواپیما و

گروه‌های فنی به امیدیه اقدام نموده و پایگاه‌های اصفهان، بوشهر و دزفول به طور مستقیم از پایگاه‌های خود اقدام به اجرای ماموریت‌های پشتیبانی نزدیک هوایی، ترابری سنگین هوایی، پوشش و عکسبرداری هوایی می‌نمودند و همچنین سامانه پدافند هوایی هاگ و جنگ افزارهای ارتفاع پست این نیرو با اندیشه، ابتکار، خلاقیت، جسارت و از خودگذشتگی نتایج غیر قابل انکاری رقم زده و خسارت‌های قابل توجهی را به نیروی هوایی دشمن وارد کردند. (درودیان، ۱۳۷۹: ۲۳۱)

جهت آمادگی برای اجرای عملیات والفجر ۸، در تاریخ ۱۳۶۴/۱۰/۱۹ مانور سلیمان‌خاطر با حضور مسولین و فرماندهان جنگ با تاکتیک‌های جدید و خارج از قواره‌های استاندارد پروازی با دستور شهید بابائی با موفقیت انجام و خلبانان با تمام توان آماده اجرای ماموریت گردیدند در این عملیات تمام پشتیبانی‌های هوایی در کلیه شرایط جوی از یگان‌های عمل‌کننده اجرا و در جریان آن نیز تعداد چهار فروند از هواپیماها مورد اصابت قرار گرفته، دو نفر از خلبانان شهید و یک نفر نیز به اسارت نیروهای بعثی در آمد. (موسوی، ۱۳۹۳، مصاحبه)

۱۱-۷-۳. پشتیبانی دریائی (نیروی دریائی)

نیروی دریایی ارتش در عملیات والفجر ۸ که در صحنه عملیاتی مناسب برای فعالیت‌های آبخاکی قرار داشت با انواع پشتیبانی‌های لازم با به‌کارگیری چهار فروند هواناو که به علت جریان شدید آب، وجود نیزار و کانال‌های مصنوعی، سواحل نامناسب و موانع مصنوعی شامل شاخک‌های فلزی و نبشی، مین و ... بویژه اینکه با توجه به زمان اجرای عملیات در شب که خطر آسیب‌پذیری را چند برابر افزایش داده بود، یکی از پیچیده‌ترین و خطرناک‌ترین عملیات آبخاکی را با موفقیت به انجام رساند. در طول عملیات فتح فاو تعداد سه فروند بالگرد نداجا با ۲۶۳ سورتی پرواز در ۸۹ ساعت ماموریت شناسایی و پشتیبانی را انجام و پس از فتح فاو توپخانه سنگین دریایی در دهانه فاو مستقر و پدافندی کاملاً موثر در حفظ منطقه ایفا نمود. در این عملیات نیروهای غواص سپاه پاسداران توسط غواص‌های ارتش تحت آموزش‌های فشرده قرار گرفتند و ۲۱۲ تن انواع مهمات، ۴۰ دستگاه انواع خودرو، ۱۹۹۶ نفر با تجهیزات، ۴ قبضه سلاح سنگین در ارون‌درود جایجا شد و ۱۵ مورد تجسس و نجات توسط نیروی دریائی ارتش انجام که سه فروند هواناو نیز در جریان ماموریت آسیب دیدند. (معنوی، ۱۳۹۳، مصاحبه)

۸-۳. مهمترین تاکتیک‌های عملیات والفجر ۸ در قالب عملیات مشترک:

۱-۸-۳. غافلگیری و فریب

فرماندهان نظامی که یک بار توانسته بودند عراق را در هورالهیوز غافلگیر کنند، این بار نیز با پیچیدگی بیشتر و بهره‌گیری از عامل فریب موفق شدند عراق را متوجه منطقه هور نمایند. غافلگیری عراق در فاو به حدی بود که تا دو روز پس از عملیات، ارتش این کشور تصور نمی‌کرد حمله بزرگ سال ۱۳۶۴ ایران از آن منطقه است و این به دلیل هجوم همزمان ارتش در جبهه شمالی به عنوان تلاش پشتیبان و حمله نیروهای سپاه در جنوب منطقه به فاو بود که فریب نیروهای عراقی را به دنبال داشت. تک فریب سپاه در هور و دو تک پشتیبانی در شلمچه و ام‌الرصاص صورت پذیرفت. (جزایری، ۱۳۸۳: ۲۸)

۲-۸-۳. بررسی دقیق زمین منطقه عملیات

تجربه عملیات‌های گذشته نشان داده بود که به دلیل آتش انبوه ارتش عراق و استفاده از تانک، حتی‌الامکان باید مناطقی برای عملیات انتخاب شود که بتوان در جناح‌های محدودتری با ماشین جنگی عراق روبه‌رو شد و به اصطلاح پیشانی جنگی محدود باشد. انتخاب منطقه فاو به طور استثنا این مسئله را شامل می‌شد. زیرا وجود خور عبدالله، ارون‌درود و خلیج فارس در غرب، شرق و جنوب زمین منطقه موجب می‌شد دشمن تنها از یک جناح بتواند به خط دفاعی حمله کند.

۳-۸-۳. آتش‌های پشتیبانی

از ابتدای جنگ تحمیلی، عراق به طور گسترده و به عنوان یک عامل بازدارنده قوی برای رویارویی با حملات برق‌آسای ایران، از آتش مناسب سود می‌جست. در عملیات والفجر ۸ با توجه به موقعیت خاص جغرافیایی منطقه، تمهیدات لازم برای به‌کارگیری آتش انجام شد. به ویژه موقعیت منطقه باعث شد که به طور موثر از آتش توپخانه، هوانیروز، نیروی هوایی و هواناوهای دریائی استفاده گردید.

۴-۸-۳. پدافند هوایی

توان موشکی و پوشش هوایی مناسب منطقه، فعالیت نیروی هوایی عراق را بسیار محدود کرد. مهم‌تر از آن با به‌کارگیری تاکتیک جدید برای فریب هواپیماهای عراق به منظور جلوگیری از حمله به سایت‌های موشکی، سایت هاگ با توان قابل ملاحظه‌ای مورد استفاده قرار گرفت و از توپ‌های ضد هوایی نیز به شکل انبوه استفاده شد به همین دلیل، انهدام هواپیما در عملیات والفجر ۸، در طول جنگ بی‌سابقه بود. طبق اسناد معتبر، ۷۰ فروند از هواپیماها و پنج فروند بالگرد عراقی در این

عملیات سرنگون شدند و گمان می‌رود تعداد دیگری نیز آسیب دیدند که توانستند خود را به داخل عراق برسانند. در این عملیات شبکه فرماندهی و کنترل در قرارگاه شاهد تشکیل و شهید ستاری برای هماهنگی در خصوص پدافند هوایی در این قرارگاه حضور داشتند. (یمینی، ۱۳۹۳، مصاحبه)

۵-۳ عبور غواصان از اروند

این عامل را باید یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های عملیات والفجر ۸ دانست. در واقع عبور از اروندرود با عرض و عمق زیاد و شتاب بسیار بالای این رودخانه که به گفته برخی کارشناسان به حدود ۷۰ کیلومتر در ساعت می‌رسید کار بسیار پیچیده و خطیری بود که می‌بایست دقیق و با آگاهی از جوانب امر صورت می‌گرفت. در غیر اینصورت علاوه بر این که موفقیت عملیات در پرده ابهام قرار می‌گرفت، تعداد بسیار زیادی غواص نیز شهید می‌شدند. (منصوری، ۱۳۸۸: ۱۶۶)

این مسئله آن اندازه مخاطره‌انگیز بود که از نظر کلاسیک، عملیات عبور از اروندرود از ریسک بالائی برخوردار بوده و موفقیت بالائی برای آن تصور نمی‌شد. اما، دقت نظر فرماندهان در دستیابی به اطلاعات لازم از وضعیت رودخانه، آموزش‌های خاص برای عبور از اروند و انتخاب حساب شده غواص‌ها، انتخاب مناسب‌ترین نقطه برای عبور با توجه به عرض رودخانه و توجه کافی به حالت‌های مختلف جزر و مد آب، احداث پل‌های متعدد بر روی رودخانه توسط یگان‌های مهندسی باعث شد شکل جدیدی از عملیات نظامی که در نوع خود در تاریخ نظامی جنگ‌های معاصر بی‌سابقه بود، انجام شود و نیروهای خودی با اقتدار کامل، ضمن عبور از اروند و شکستن خط، منطقه را تصرف کنند. در این زمینه، ماهر عبدالرشید، فرمانده سپاه سوم عراق چنین می‌گوید: «ایران در عملیات جاری خود روش‌های نظامی نوینی را به کار برده است و برخلاف توقع، در شرایط جوی سختی که باران‌های شدید می‌بارید، با استفاده از مردان قورباغه‌ای و پیش‌قراولان رزمی، حمله خود را به مواضع ما آغاز کرد.» (ابوغزاله، ۱۳۸۰: ۲۰۰)

راديو آمریکا نیز گفت: «تحلیل‌گران نظامی غرب معتقدند که ایران برای عبور از شط‌العرب نیاز به داشتن تجهیزات کافی داشته و متعجب از این موضوع‌اند که چگونه با تجهیزات اندک توانسته‌اند از این آبراه عبور کرده و به مواضع عراقی‌ها دست یابند؟»

۶-۳ وحدت فرماندهی

در این عملیات تلفیق یگان‌های ارتش و سپاه در قالب عملیات مشترک تحت فرماندهی قرارگاه خاتم‌الانبیاء(ص) با ترکیب همگون نیروها، امکان برنامه‌ریزی، ضمانت اجرای تصمیمات را به راحتی میسر می‌ساخت. این موضوع یکی از ویژگی‌های مهم عملیات به شمار می‌رفت. افزون بر این حضور چشمگیر امکانات دولت نیز یکی دیگر از عوامل موثر بر افزایش توان رزمی بود. لزوم عملیات موفق و نیاز به امکانات بیشتر در زمینه فتح فاو به منظور پایان دادن به جنگ که در راستای راهبرد رسمی کشور قرار داشت، همگرایی نیروها را بیش از گذشته طلب می‌نمود.

۹-۳ بازتاب‌های سیاسی و تاثیرهای راهبردی:

پیروزی نظامی جمهوری اسلامی ایران در فتح فاو، موازنه نظامی- سیاسی جنگ را به میزان قابل ملاحظه‌ای به نفع ایران تغییر داد و روند جنگ را پیچیده‌تر کرد. این اقدام ایران، بازتاب گسترده‌ای در محیط بین‌المللی و منطقه‌ای داشت. دولت عراق نیز واکنش تندتری در ابعاد مختلف جنگ از خود نشان داد. ایالات متحده آمریکا، این پیروزی را که موجب استقرار نیروهای ایرانی در کنار مرزهای کویت شده بود، تهدیدی عمده برای منافع خود قلمداد کرد و در سطح منطقه دست به حرکات دیپلماتیک زد. جرج بوش، معاون رییس جمهور این کشور، با سفر به کشورهای عربستان، بحرین، عمان و یمن، با مقامات این کشورها دیدار کرد. ریچارد مورفی، معاون وزیر خارجه آمریکا نیز با طارق عزیز، وزیر امور خارجه عراق ملاقات کرد.

مهمترین محور گفتگو در این ملاقات‌ها، گسترش جنگ ایران و عراق بود. همچنین آمریکایی‌ها اعلام کردند، در صورت به خطر افتادن تردد کشتی‌ها در خلیج فارس، وارد عمل می‌شوند. با همین دست‌آویز، چهار فروند قایق خود را به بهانه تضمین امنیت کویت، گشت زنی و محافظت از سواحل کویت وارد شمال خلیج فارس کردند.

علاوه بر این، آمریکا درصدد برآمد تا با هماهنگی شوروی خط‌مشی جدیدی را در برابر جنگ ایران و عراق اتخاذ کند. شولتز، وزیر امور خارجه آمریکا اعلام کرد: «میان دو ابر قدرت برای پایان دادن به جنگ ایران و عراق، ابتکار تازه‌ای در جریان است.» (اردستانی، ۱۳۷۹: ۱۸۴)

وی همچنین گفت: «در این مذاکرات (در استکهلم) واشنگتن و مسکو به این توافق رسیدند که پایان یافتن جنگ به نفع آمریکا و شوروی است.»

اقدام دیگر مقامات آمریکایی، تلاش آنها در شورای امنیت برای تصویب قطع‌نامه جدیدی علیه ایران و همچنین تلاش برای کاهش قیمت نفت بود. آنها همچنین به کمک رسانه‌های غربی با نسبت دادن تروریسم به ایران و جو سازی در مورد خریدهای تسلیحاتی، موج جدیدی را علیه ایران به راه انداختند. (تیمرمن، ۱۳۷۲: ۴۵۵)

راديو آمريكا در اين باره به نقل از نشریه واشنگتن تايمز اعلام کرد، ايران ۷۷ موشک زمين به زمين و ۶۰ موشک زمين به هوا که قادر هستند هواپيماهای میگ-۲۳ و ميراث اف-۱ را سرنگون کنند، از سوریه و کره شمالی تحويل گرفته است. نشریه انگلیسی آبرور نوشت: «ايران به تازگی از انبارهای اروپایی ۱۰ هزار موشک ضد تانک تاو، ساخت آمريکا را به بهای هر فروند ۱۶ هزار دلار خریداری کرد.»

انستیتو مطالعات استراتژیک لندن نیز اعلام کرد: «چین در ماه مارس ۱۹۸۵ میلادی با فروش معادل ۱/۶ میلیارد دلار تسلیحات از جمله ۱۴ فروند جت شناسایی جی - ۶۰، ۲۰۰ دستگاه تانک تی - ۵۹، سلاح ضد تانک، موشک انداز و موشک های زمين به هوا به ايران، موافقت کرده است.» (اردستاني، ۱۳۷۹: ۱۸۵)

اتحاد جماهیر شوروی نیز پس از عملیات والفجر ۸ به موضع گیری در برابر جنگ پرداخت. از نظر گرومیکو موضع گیری شوروی در جنگ غیر قابل تغییر است. چه وقتی که عراق وارد خاک ايران شد و چه حالا که ايران وارد خاک عراق شده است. شوروی جنگ را بی معنی و غیر ضروری خواند که باید هر چه زودتر قطع شود. به علاوه شوارز نادره وزیر امور خارجه شوروی و همچنین معاون وزیر خارجه این کشور با مقامات عراقی دیدار و گفتگو کردند. مقامات رسمی شوروی در واکنشی جانب دارانه از عراق، اظهار داشتند که مسکو از پیشنهاد های صلح صدام برای پایان جنگ پشتیبانی می کند. دبیر کل سازمان ملل متحد از کشورهای آمریکا و شوروی خواست که از نفوذ خود استفاده کرده و جنگ را پایان دهند. رییس شورای امنیت با تصریح این مطلب که ايران این جنگ را علیه عراق ادامه داده است، همین درخواست را عنوان کرد.

در این راستا، شورای امنیت قطع نامه جدیدی را در تاریخ ۲۴ فوریه ۱۹۸۶ میلادی (۱۳۶۴/۱۲/۵) به شماره ۵۸۲ در مورد جنگ، به تصویب رساند. در بند ۳ پیش نویس این قطع نامه آمده است؛ دبیر کل، از ايران و عراق بخواهد دو کشور بی درنگ در زمين، دریا و هوا آتش بس را رعایت کرده و بلافاصله تمام نیروهای خود را تا مرزهای بین المللی شناخته شده به عقب بکشند. قطع نامه تصویب شده بلا درنگ مورد موافقت عراق قرار گرفت، اما وزارت خارجه جمهوری اسلامی ايران در پاسخ به این مصوبه، در ۱۷ اسفند ۱۳۶۴ طی بیانیه ای اعلام کرد: «عدم موضع گیری صریح و قاطع در این زمینه نشانگر آن است که شورا هنوز اراده سیاسی لازم را در این زمینه ندارد. بر این اساس، آن قسمت از قطع نامه که به کل موضوع جنگ و خاتمه مناقشات مربوط می شود، ناقص و بی اعتبار و غیر قابل اجرا است... اولین قدم برای حرکت به سمت حل عادلانه جنگ، محکومیت صریح عراق به عنوان متجاوز است.»

کشورها و سازمان های عربی نیز نگرانی خود را در مورد پیروزی ايران آشکار کردند. عربستان سعودی در اقدامی جانب دارانه از عراق، به ترکیه پیشنهاد داد در صورتی که این کشور روابط تجاری خود را با ايران قطع کند، ضرر و زیان مالی آن را به عهده می گیرد.

شاه اردن در همین راستا به میانجی گری میان عراق و سوریه و آشتی دادن دو کشور پرداخت و شورای همکاری خلیج فارس نیز در ۱۳ اسفند ۱۳۶۴ تشکیل جلسه داد و علیه ايران موضع گیری کرد.

مهم ترین بازتاب این عملیات، کاهش قیمت نفت بود که با هدف کاستن از توان اقتصادی و درآمد ارزی جمهوری اسلامی صورت گرفت. این کاهش تا مرز بشکه ای شش دلار ادامه یافت.

عربستان به همراه کشورهای دیگر تولید کننده نفت با افزایش تولید و اشباع بازار نفت، نقش بسزایی در ایجاد این وضعیت داشتند. این عمل عربستان که با پوشش راهبرد سهم بازار توجیه می شد، یک تا دو سال قیمت نفت را پایین نگه داشت.

افزون بر این، از دست دادن فاو، فشار مضاعفی را در سطح داخلی، منطقه ای و بین المللی بر عراق وارد ساخته بود. از این رو، رژیم عراق دست به اقدامات وسیع سیاسی - نظامی زد که از آن جمله می توان به حمله به هواپیمای مسافری ايران (حامل چند تن از نمایندگان مجلس و شخصیت های سیاسی از جمله آیت الله شهید محلاتی)، حمله به قطار مسافری در ایستگاه هفت تپه خوزستان، حمله به مراکز اقتصادی و صنعتی و نیز انجام عملیات های محدود تهاجمی تحت عنوان راهبرد دفاع متحرک اشاره نمود. (درویدیان، ۱۳۷۶: ۲۱۱)

۱۰-۳. نتایج عملیات:

در عملیات والفجر ۸، دو هدف تاثیر گذار به موازنه جنگ، یعنی تصرف زمين راهبردی و انهدام دشمن به میزان قابل ملاحظه ای به نفع جمهوری اسلامی ايران تحقق یافت.

علاوه بر این، در این عملیات بیش از ۵۰ هزار تن از نیروهای دشمن کشته و زخمی شدند که در میان آنها یک فرمانده لشکر، پنج فرمانده تیپ، شمار زیادی افسر ارشد و جزء مشاهده می شدند. همچنین، دوهزارتن به اسارت در آمدند که در میان آنها چندین سرهنگ ستاد، سرهنگ دوم، سرگرد، افسر جزء، خلبان هواپیما و بالگرد و درجه دار وجود داشتند، همچنین مقادیری از تجهیزات دشمن به شرح زیر منهدم و بخشی از آنها به غنیمت گرفته شد (اردستاني، ۱۳۷۹: ۱۸۱)

نوع وسایل	انهدامی	غنیمتی
تانک و نفربر	۲۰۰ دستگاه	۱۳۶ دستگاه
خودرو	۵۰۰ دستگاه	۱۵۰ دستگاه
توپخانه	۱۵۰ عراده	۳۵ قبضه
هواپیما	۴۷-۴۵ فروند	-
هلی کوپتر	۱۰	-
ناوچه جنگی	۳	-
رادار	-	۳

در ضمن، مقدار زیادی وسایل مخابراتی، سلاح‌های سبک، رادارهای مختلف و نیز سلاح‌های ضد هوایی در میان وسایل انهدامی دشمن و غنایم به دست آمده به چشم می‌خورد. در این عملیات، یگان‌های ارتش عراق بیش از هر عملیات دیگر متحمل خسارت و آسیب شدند. در مجموع، ۱۰ تیپ پیاده، کماندویی و نیروی مخصوص، دو تیپ زرهی، چهار گردان ضد هوایی، ۱۰ گردان الجیش‌الشمعی و پنج گردان توپخانه دشمن به طور ۱۰۰ در صد منهدم شدند. علاوه بر این، ۳۳ تیپ پیاده، کماندو و نیروهای مخصوص، هشت تیپ زرهی و مکانیزه عراق نیز بیش از ۶۰ در صد منهدم و برای بازسازی و تجدید سازمان از منطقه عملیاتی خارج شدند. همچنین نزدیک به ۱۰ لشکر و پنج تیپ کماندو، زرهی و مکانیزه دشمن ۳۰ درصد آسیب دیدند که به دلیل کمبود نیروهای آسیب دیده و جایگزینی آنها، این نیروها نیز به عقب منتقل شدند. (همان، ۱۸۳)

بدین ترتیب، عملیات والفجر ۸ موجب شد که عراق توان بسیار زیادی را در آن به کارگیرد و با شکست سنگینی که به اجبار پذیرفت، ضربه روحی - روانی قابل توجهی بر ارتش آن کشور وارد شد، و سرانجام مهمترین نتیجه بدست آمده از عملیات والفجر ۸ آزدسازی شهر فاو، انهدام سکوهای موشک، قطع امکان تردد عراق به شمال خلیج فارس، تامین خورموسی و تردد کشتی‌ها به بندر امام خمینی، تسلط بر جنوب اروندرود و هم‌مرز شدن با کویت بود.

۴. تجزیه و تحلیل

فتح فاو، معادلات نظامی و برنامه‌های پیش‌بینی شده بغداد را دگرگون نمود. طبعا به کارگیری بعضی عوامل موثر از سوی نیروهای اسلام سبب این پیروزی شگرف گردید. در ذیل به بخش‌هایی از نقاط ضعف دشمن و نقاط قوت خودی اشاره می‌شود: نرسیدن اطلاعات دقیق به دشمن درمورد حجم عملیات رزمندگان اسلام و ناهماهنگ بودن رده‌های اطلاعاتی آن در سامانه رازیت و پوشش و استتار یگان‌های خودی در منطقه دشمن را غافلگیر کرد، به طوری که تا ساعت آغاز عملیات نسبت به محور آن هیچ گونه اطلاعی نداشت.

غافلگیری و استفاده از شرایط جوی نامساعد در بدترین شرایط جغرافیایی و پیچیده‌ترین و وسیع‌ترین موانع برای رسیدن به خطوط دشمن عواملی بودند که دشمن را مبهوت کرد. زیرا باور نمی‌کرد که در چنین شرایطی امکان تک‌گسترده وجود داشته باشد. در عین حال نزد دشمن پذیرفتنی نبود که برای رسیدن به بصره که هدف مهم و راهبردی ایران در جبهه جنوب بود، دورترین منطقه عملیاتی انتخاب شود، چرا که اگر سقوط بصره هدف بود، باید برای دستیابی به این هدف، نزدیک‌ترین راه وصولی انتخاب می‌شد. بنابراین اگر نیروهای دشمن اطلاعی هم از جا به جایی و تحرک نیروهای خودی نیز داشتند، آن را تعرض و فریب تلقی کردند.

دشمن با آن که در سه روز نخست عملیات، نسبت به ادامه آن تردید داشت، برخلاف روال گذشته گارد ریاست جمهوری را برای سد کردن حمله رزمندگان اسلام وارد عمل کرد. در این عملیات، دشمن بیشترین جناح آسیب‌پذیر را از نظر آتش توپخانه به نیروهای خودی داد که این امر باعث کندی تحرک و جابه‌جایی یگان‌هایش گردید.

همچنین از آنجا که عراق انتظار تک‌نیروهای خودی در جنوبی‌ترین نقطه آبادان را نداشت، هیچ‌گونه برنامه ریزی برای زمین و راه‌های وصولی احتمالی نکرده بود. در نتیجه در منطقه عملیاتی، در قسمت بسیار کم عرض برابر رزمندگان قرار گرفت، موضعی که تضعیف تدابیر فرماندهی رده بالای دشمن را باعث شد، به طوری که یگان‌های عمل‌کننده دشمن در اجرا وحدت نظر نداشتند و دستورات را با اکراه می‌پذیرفتند. زمین عامل بسیار موثری در تحرک مانور تانک است و بالا‌ترین توان رزمی دشمن در جنگ زمینی نیز استفاده از تانک بود که به لحاظ باتلاقی و محدود بودن زمین، قدرت مانور از آنها سلب گردید.

عامل دیگر آن بود که، فرماندهان دشمن روحیه جنگجویی نداشتند و بیشتر فرماندهان این منطقه بدون اجرای عملیات در سنگرها مانده بودند، به طوری که هیچ گونه تدبیر مناسبی از سپاه هفتم و لشکرها و تیپ های تابعه مشاهده نشد. همچنین، کارخانه نمک و حوض نمک بدترین مانع برای دشمن و بهترین جناح مطمئن برای مانور نیروهای خودی محسوب می شد. جناح مطمئن دیگر نیروهای خودی، دریا بود که ساحل بسیار دوری با گل و لای و غیر قابل استفاده برای نیروی پیاده داشت. موضعی که دشمن را در استفاده از هلی برد از سوی کشتی، هاورکرافت و بالگرد مایوس و ناامید کرد.

منهدم شدن تیپ های گارد ریاست جمهوری و رسیدن خبر آن به دیگر یگان ها عامل تضعیف روحیه در بین یگان های ضعیف تر شد. بدین ترتیب نیروهای دشمن عملاً قادر به مقاومت در برابر نیروهای خودی که از نقاط قوتی به شرح ذیل برخوردار بودند، نشدند.

- ✓ برنامه ریزی صحیح و اصولی و سازماندهی و اعمال تاکتیک های مناسب و واقعی تمرین شده همراه با تبلیغات همه جانبه
  - ✓ تداوم آموزش های آبخاکی غواصی، هلی برن و کیفی کردن نیروهای سازمان رزم برای بکارگیری در مناطق صعب العبور
  - ✓ رفع کمبود نیرو، یعنی استعداد مناسب از نظر نیروی انسانی و کامل شدن تیپ ها و لشکرها و تکمیل استعداد مورد نیاز
  - ✓ رعایت اصول حفاظتی از نظر تردد، جا به جایی یگان ها و کنترل تردد عناصر مشکوک و ستون پنجم از سوی حفاظت اطلاعات
  - ✓ رعایت اصول پوشش و استتار و اختفای یگان های عمل کننده در منطقه عملیاتی
  - ✓ رعایت اصول حفاظتی از نظر ارتباطات
  - ✓ تامین عقبه های مطمئن برای پشتیبانی، مهمات رسانی و تدارکات.
  - ✓ تامین راههای وصولی مناسب به خطوط پدافندی خودی و سرعت دادن به تحرک یگان ها در منطقه
  - ✓ اختیار راهکارها و راههای وصولی متعدد برای تضمین تک خودی و انهدام خطوط پدافندی دشمن
  - ✓ برتری آتش توپخانه و به کارگیری درست آن
  - ✓ به کارگیری موثر وسایل ضد زره و ادوات
  - ✓ استفاده به موقع از هوانیروز و بالگرد در پشتیبانی و رساندن نیروهای رزمنده به خطوط تماس
  - ✓ برآورد صحیح و مناسب و تهیه وسایل عبور آبی و استفاده به موقع از آن
  - ✓ طرح ریزی صحیح و مناسب با توجه به زمین عملیات، جو و عوارض موجود، مانند جنگل و رودخانه
  - ✓ پشتیبانی نیروی هوایی و اجرای ماموریت های نزدیک نسبتاً موثر روی تجمع و قرارگاه های دشمن
  - ✓ پیشگیری و تدبیر بی سابقه فرماندهی در بکارگیری یگان های تکور و احتیاط نسبت به توان رزمی آنها در زمان و مکان مناسب
  - ✓ استفاده مناسب از اطلاعات شنود و مراحل دیگر در شناسایی یگان های موجود در منطقه و مقاصد دشمن در جریان عملیات
  - ✓ تراکم آتش موثر پدافند هوایی و استفاده درست از توپ های دوربرد زمین به هوا، مانند اورلیکن و سایت هاک
  - ✓ دقت عمل در احداث جاده ها و عقبه های خودی و ایجاد راه های متعدد آسفالتی که نقش عمده ای در تحرک نیروهای خودی داشت
  - ✓ وحدت نظر در فرماندهی قرارگاه خاتم الانبیا (ص) و دیگر قرارگاه ها و لشکرها در طرح ریزی و اجرا
  - ✓ پشتیبانی مستقیم و مشهود و تدارک قوی یگان های عمل کننده و عدم محدودیت در مصرف مهمات
  - ✓ عزم و اراده و تقوا و اخلاص نیروهای عمل کننده اعم از ارتش، سپاه، بسیج و نیروهای دیگر و اصرار بر پیروزی و ادامه عملیات بدون وقفه
  - ✓ آمادگی لازم برای پدافند شیمیایی و خنثی سازی عوامل آن
  - ✓ استفاده از اصل غافلگیری به منزله موثرترین اصل در تضمین پیروزی که در این عملیات، به بهترین شکل انجام شد
- عملیات والفجر ۸ در مجموع، جنگی را که بیش از دو ماه و نیم در منطقه فاو ادامه داشت، به نفع ایران به پایان برد و باعث شد تا فرماندهان دشمن، شکست نظامی، تبلیغاتی - سیاسی دیگری را پذیرا شوند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

(۱) جمع‌بندی

تحولات صحنه جنگ در دوره بعد از فتح خرمشهر، طی سال‌های ۱۳۶۳ و ۱۳۶۴، تنوع، پویایی و شتاب بسیاری یافت و در این روند فرماندهان جبهه اسلام تلاش کردند با هر آنچه در توان دارند، هدف‌های ادامه جنگ پس از فتح خرمشهر را محقق سازند. در این بخش به عنوان نتیجه‌گیری، روند تحولات جنگ و عوامل تاثیرگذار بر آنها در این موضوعات جمع‌بندی شده است: راهبرد نظامی، راهبرد عملیاتی، تاکتیک، تقویت ارتش عراق، منابع و امکانات و عملیات مشترک سپاه و ارتش تحت فرماندهی قرارگاه خاتم‌الانبیاء(ص)

راهبرد نظامی در این دوره مبنی بر "جنگ تا پیروزی تعیین کننده جهت دست یابی به صلح" بر تصمیم‌گیری مسئولان برای انجام عملیات، تجهیز منابع و مانند آن سایه افکنده بود. در این راستا پس از آن که در عملیات‌های رمضان و خبیر نتایج دلخواه به دست نیامد احتمال فتح فاو، امید زیادی ایجاد کرد، به گونه‌ای که آقای هاشمی رفسنجانی فرمانده عالی جنگ هنگام بحث و بررسی این منطقه به فرماندهان نظامی گفت: «چنان چه فاو را بگیرد کار تمام است. از آن پس کار زیادی نخواهد داشت» (جزایری، ۱۳۸۳: ۱۱۰)

در سطح راهبرد عملیاتی نیز تحولات شگرفی رخ داد. در پی ایجاد دگرگونی‌های اساسی در ارتش عراق و نیز مسلح شدن زمین به انواع موانع، فرماندهان به عملیات آبخاکی دست زدند که این اوج خلاقیت و ابتکار عمل آنها برای غلبه بر توانایی ارتش عراق بود. افزون بر این، ایفای نقش در خلیج فارس هنگامی که حملات عراق در سال‌های ۱۳۶۳ و ۱۳۶۴ علیه مراکز نفتی شدت یافت و همچنین کسب توان موشکی برای مقابله به مثل در جنگ شهرها و آغاز جنگ نامنظم در شمال عراق ابداعات دیگری بودند که بر اساس آن راهبرد عملیاتی سال به سال نو شده و توانایی‌های عراق را برای جلوگیری از حملات ایران کاهش داد. در سطح تاکتیک نیز برخی تغییرات به وجود آمد و گاهی تاکتیک‌های جدید مورد استفاده قرار گرفت. عملیات والفجر ۸ ظرف تحقق تاکتیک‌های جدید بودند. در عملیات والفجر ۸ نحوه فریب، حفاظت مسائل مربوط به عملیات و به کارگیری غواصان برای شکستن خط، در نتیجه عملیات تاثیر به سزایی داشت. در این میان عامل اصلی، تاکتیک حمله از شرق به غرب روی دژ پنج ضلعی بود که شیرازه دفاعی ارتش عراق را از هم گسیخت و نیروهای دشمن هیچگاه نتوانستند تسلط بر میدان درگیری را باز یابند و با اینکه بعد از عملیات رمضان هیچگاه حاضر به واگذاری زمین نشدند، اما این بار مجبور شدند برای به دست آوردن زمان و ابتکار عمل از انتهای پنج ضلعی منتهی به اروند و نیز جزایر ماهی و ام‌الطویله عقب نشینی کنند. ارتش عراق در حالی به شکست در فاو و شلمچه تن داد که در این دوره به نحو چشمگیری مسلح و تجهیز شده و از نظر سازمان رزم نیز توسعه قابل ملاحظه‌ای یافته بود. در توسعه سازمان بیش از همه لشکر گارد جمهوری توسعه کیفی و کمی پیدا کرد. این یگان طی سه مرحله متحول شد.

۱- پس از فتح خرمشهر

۲- پس از عملیات خبیر

۳- پس از فتح فاو

گارد جمهوری ابتدا در فاو به نحوه بی سابقه‌ای منهدم شد و سپس در شلمچه تلفات قابل ملاحظه‌ای را تحمل کرد اما در هر بار بازسازی شد و بیش از گذشته تقویت گردید. در این دوره ارتش عراق از جنبه‌های گوناگون اطلاعاتی نیز تقویت شد و علاوه بر دریافت اطلاعات از ماهواره، هواپیماهای آواکس مستقر در آسمان عربستان، شنود و عکسبرداری هوایی، از عوامل نفوذی درون جبهه نیز اطلاعات جزئی و با ارزشی را کسب کرد. در این میان نیروهای سازمان منافقین و برخی گروه‌های دیگر در تهران و شهرهای بزرگ به عنوان منابع اطلاعاتی مورد استفاده عراق قرار گرفتند. یکی دیگر از مسایل مهم این دوره تشدید فشار اقتصادی و محدودیت‌های تسلیحاتی برای جمهوری اسلامی ایران است. کاهش شدید درآمد ارزی ایران از فروش نفت و توقف فعالیت کارخانجات و تولید در کشور، به طور طبیعی تامین نیازهای جنگ را با مشکل مواجه ساخت اما تاکید کشورهای اروپایی، ژاپن و وابستگان منطقه‌ای آمریکا به خودداری از تحویل اقلامی که موجب افزایش توان رزمی ایران می‌شد، فشار بر جبهه‌ها را افزایش داد. این مسئله با چنان حساسیتی اعمال می‌شد که حتی تهیه لباس غواص، ماسک ضد شیمیایی، خودرو در یگان‌ها به یک معضل تبدیل شده بود و نبود ماسک مناسب در برابر انواع گازهای کشنده شیمیایی موجب شهادت تعدادی از رزمندگان شد.

از نظر تامین تسلیحات وضع بسیار بدتر بود. خریداری هواپیما، موشک دوربرد (زمین به زمین)، موشک سطح به دریا، موشک سطح به دریا، موشک ضد هوایی و قطعات مربوط به آن، تانک، قبضه‌های توپ، نفربر، و ضد زره ناممکن بود. فقط برخی اقلام

مانند موشک تاو، موشک اسکاد، قطعات موشک هاگ و برخی اقلام دیگر از بازار سیاه تهیه می شد و یا در سطح محدود، دول چین، لیبی، کره شمالی و سوریه، برخی اقلام جزئی را در اختیار ایران می گذاشتند. در قالب عملیات مشترک تحت فرماندهی قرارگاه خاتم الانبیا(ص)، ارتش علاوه بر عهده دار بودن تلاش پشتیبانی در شمال منطقه، امکانات قابل ملاحظه ای را از نظر توپخانه، مهمات، پدافند هوایی و به کارگیری هواپیماها و هواناوها وارد صحنه کرد و موجب شد عملیات با چالش کمتر، انسجام بیشتر در تصمیم گیری و شفافیت مسئولیت ها ادامه یافته و پیروزی های چشمگیری به دست آید. سپاه پاسداران نیز توانست با استفاده از توان پشتیبانی آتش مداوم و به کارگیری تاکتیک های جدید به عنوان تلاش اصلی در جنوب منطقه عملیات عمل نموده و به اهداف از پیش تعیین شده دست یابد.

(۲) پیشنهادها:

((۱)) - از آن جا که نویسنده، مقاله حاضر را یک اثر پژوهشی مقدماتی در زمینه عملیات والفجر ۸ می داند، تحقق موضوعات زیر برای غنا بخشیدن به جنبه های مختلف عملیات فتح فاو ضروری به نظر می رسد:

الف) پژوهش بیشتر در خصوص نقش یگان های ارتش جمهوری اسلامی ایران

ب) پژوهش تفصیلی در خصوص بازتاب های سیاسی این عملیات

پ) استنتاج آموزه های اساسی از تاکتیک های به کار گرفته شده در عملیات

((۲)) - هم اکنون با توجه به تغییر راهبردهای کلان نظامی و تهدیدهای موجود، انجام رزمایشات مشترک در دستور کار نیروهای مسلح ج.ا.ا قرار دارد و یگان های اجراکننده این رزمایشات در سطوح تاکتیکی ورده گردان هستند، لذا گنجاندن واحدهای درسی عملیات های مشترک که در عملیات والفجر ۸ نیز مصداق داشته است، در دوره های مقدماتی و عالی رسته ای ضروری به نظر می رسد.

((۳)) - جهت تحلیل عملیات های صورت گرفته در دفاع مقدس، تعداد کثیری از فرماندهان و مسئولین در سطوح میانی آشنائی کامل ندارند، لذا پیشنهاد می گردد در دانشگاه فرماندهی و ستاد از این عملیات ها که حتی در دانشگاه های نظامی کشورهای خارجی تدریس می گردد، به عنوان واحدهای درسی به آنها پرداخته شود و در صورت امکان دانشجویان در مناطق عملیاتی حضور یابند. حداقل بهره آن این است که دانشجویانی که در آینده در سمت های فرماندهی یگان های عمده قرار می گیرند در ایام مناسبی مختلف بتوانند به صورت تخصصی این عملیات ها را مطرح و به نسل جوان ارتش انتقال دهند.

((۴)) - با گذشت زمان که اطلاعات کهنه و سوخته می شوند لازم است که در هر مورد از امور جنگ به طور تخصصی توانائی ها و ناکارآمدی ها شناسائی و در بیان کردن ضعف ها و ارتقاء سطح کیفی توانائی ها اقدام شایسته و جدی به عمل آید، در این صورت است که میدان های جنگ تجربه شده و به خصوص دفاع مقدس هشت ساله، به میدان کسب آموزش و تجربه مبدل می گردد. ما در جنگ علاوه بر موفقیت های چشمگیر تاکتیکی، عملیاتی و راهبردی، نقاط ضعفی نیز داشته ایم که منجر به عدم الفتح در عملیات ها گردیده است که بایستی کشف و شناسائی شده و از ممنوعیت های آنها کاسته تا این اطلاعات جهت آگاهی از ناکارائی ها در محافل آموزشی توسط افراد متخصص تحلیل شوند.

((۵)) - نقش پشتیبانی از ابتدا تا انتهای هر عملیات و عدم ایجاد وقفه در آن از اهمیت ویژه ای برخوردار است که این امر در عملیات والفجر ۸ به بهترین نحو انجام گرفته است. به استناد مدارک موجود آمار مهمات مصرف شده توپخانه در کالیبرهای مختلف در طول عملیات پنج میلیون و ۵۵۰ هزار و ۱۴۸ گلوله بوده که از کارت های کنترل موجودی فرماندهی مهمات آماد و پشتیبانی نیروی ارتش جمهوری اسلامی ایران استخراج گردیده است. در فاو امکانات و تدارکات، ایستگاه های صلواتی، حمام های صحرائی به تعداد زیاد موجود بود و استفاده می گردید. به طور کلی در شهر فاو مانند یکی از شهرهای ایران امکانات فراهم شده بود به نحوی که بیمارستان موجود در فاو از تجهیزات و نیروی انسانی فوق تخصصی برخوردار بود. لذا لازم است در خصوص تبیین اهمیت نقش یگان های پشتیبانی خدمات رزمی اقدامات ویژه ای صورت گیرد.

((۶)) - در عملیات والفجر ۸ تعداد ۱۸ گردان از یگان های توپخانه ارتش در نقش پشتیبانی از یگان های مانوری در جبهه جنوبی منطقه عملیات در کنترل عملیاتی سپاه پاسداران قرار گرفته و گروه ۲۲ نیز مسولیت تطبیق و هماهنگی پشتیبانی آتش ها را بر عهده داشت، اما یگان های پشتیبانی شونده از ابتدا برنامه ای برای استفاده از امکانات فراهم شده نداشتند و از توان عملیاتی پشتیبانی آتش برابر اصول سازمان برای رزم استفاده بهینه به عمل نیامد و حتی در مواردی حجم آتش غیر ضروری، جابجائی های غیر اصولی و نداشتن ربط و ارتباط، مشکلاتی را برای یگان های پشتیبانی کننده به وجود می آورد، لذا ضروری است به این مهم به ویژه در عملیات های مشترک که ممکن است نیروهای مسلح آن در ساختارهای موجود، تفاوت های داشته باشند پرداخته شده و آموزش های همسو و مرتبط تشکیل و به صورت کلی گذشته را چراغ راه آینده بنماییم.

(۷)-فرماندهان صحنه عملیات، در برآوردهای مختلف همواره به این می‌اندیشند که تا حد امکان ماموریت های خود را با تلفات رزمی کمتری به انجام برسانند، با توجه به آمار شهدا و مجروحین در عملیات والفجر ۸ نیاز رزمندگان به وسایل حفاظتی انفرادی در سطح فراگیر احساس می‌شود که نتیجه آن کاهش تلفات رزمی، بویژه مجروحین را در میدان جنگ سبب می‌گردد لذا با توجه به امکانات نظامی دشمنان احتمالی، نیاز به بازنگری در تجهیزات و مکانیزم‌های حفاظتی از کارکنان در جهت کاهش تلفات، ضروری به نظر رسیده و از هر نظر مقرون به صرفه می‌باشد.

منابع:

- ۱) اسدی، هیبت‌الله، ۱۳۸۷، ارتش در فاو، تهران، ایران سبز
- ۲) اردستانی، حسین، ۱۳۷۹، تنبیه متجاوز، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ
- ۳) السامرائی، وفیق، ۱۳۷۷، ویرانی دروازه شرقی، ترجمه عدنان فاروقی، تهران، مرکز فرهنگی سپاه
- ۴) ابوغزاله، عبدالرحیم، ۱۳۸۰، جنگ ایران و عراق، ترجمه نادر نوروز شاد، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه
- ۵) پارسادوست، منوچهر، ۱۳۶۹، ریشه‌های تاریخی اختلافات ایران و عراق، شرکت سهامی انتشار
- ۶) تیمرمن، کنت آر، ۱۳۷۳، سوداگری مرگ ترجمه احمد تدین، تهران، خدمات فرهنگی رسا
- ۷) جعفری، مجتبی، ۱۳۸۴، اطلس نبردهای ماندگار، تهران، نودید طراحان
- ۸) جزایری، مسعود، ۱۳۸۳، شب بارانی حمله، تهران، اداره روابط عمومی و انتشارات سپاه
- ۹) حسینی، سید یعقوب، ۱۳۸۵، تاریخ جنگ تحمیلی، تهران، هیئت معارف جنگ سپهبد شهید علی صیاد شیرازی
- ۱۰) درودیان، محمد، ۱۳۷۸، جنگ، بازیابی، ثبات، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه
- ۱۱) درودیان، محمد، ۱۳۷۹، از خرمشهر تا فاو، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه
- ۱۲) درودیان، محمد، ۱۳۸۵، آغاز تا پایان (سیری در جنگ ایران و عراق)، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه
- ۱۳) رفیعی، رحیم و بهشتی، علی‌اکبر، ۱۳۹۳، نقش ارتش در هشت سال دفاع مقدس، قرارگاه راهیان نور آجا
- ۱۴) رستمی، محمود، ۱۳۷۸، فرهنگ واژه‌های نظامی، تهران، ستاد مشترک ارتش جمهوری اسلامی ایران
- ۱۵) زمانی، قاسم، ۱۳۷۲، حقوق بین‌الملل و کاربرد سلاح‌های شیمیایی در جنگ تحمیلی، نشر فرهنگ اسلامی
- ۱۶) سمیعی، علی، ۱۳۸۲، کارنامه توصیفی عملیات‌ها، تهران، نسل کوثر
- ۱۷) گروه مولفین، ۱۳۹۱، عملیات مشترک و مرکب، تهران، دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران
- ۱۸) منصور لاریجانی، اسماعیل، ۱۳۸۸، آشنایی با دفاع مقدس، تهران، پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس
- ۱۹) معاونت سیاسی ستاد کل نیروهای مسلح، ۱۳۶۷، عملیات والفجر ۸، تهران، مرکز نشر فرهنگی رجاء
- ۲۰) معین‌وزیری، نصرالله و یاسینی، حسین، ۱۳۷۹، آیین نامه عملیات (۱/۲ - ۳ م)، جلد یکم، تهران، انتشارات ستاد آجا
- ۲۱) نوشادی، پاسدار، ۱۳۷۶، توپخانه در عملیات والفجر ۸، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، تهران، دافوس سپاه
- ۲۲) نداف، مجید، ۱۳۷۹، نبرد فاو، تهران، قلم آذین
- ۲۳) مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۶۵، وضعیت دشمن در عملیات والفجر ۸، تهران
- ۲۴) سرتیپ سید محمود یمینی، سرتیپ دوم خلبان بازنشسته ابراهیم محمدزاده، سرتیپ دوم خلبان بازنشسته سید اسماعیل موسوی، دریادار دوم بازنشسته عبدالله معنوی، سرهنگ بازنشسته هیبت‌الله اسدی، ۱۳۹۳، جلسه هم‌اندیشی پیشکسوتان، فرماندهان و رزمندگان حاضر در عملیات والفجر ۸، تهران، دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران

اطلاعیه شماره ۴ قرارگاه خاتم الانبیا (ص)

اطلاعیه شماره ۴ قرارگاه خاتم الانبیا(ص) مرکز عملیات مشترک جمهوری اسلامی ایران و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی بدین شرح انتشار یافت.

بسم الله الرحمن الرحيم

لا حول و لا قوة الا بالله العلي العظيم

یا مهدی یا صاحب الزمان (عج) شاهد تلاش جان بر کفان ارتش جمهوری اسلامی ایران و ایثارگران پاسدار و بسیج سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در منطقه

در ادامه نبرد بی‌امان کفرستیزان لشکر توحید با آتش افروزان بعثی صهیونیستی عراق، جبهه‌های نبرد همچنان عملیاتی و الفجر ۸ بوده و طی پریشب و دیروز نیز دشمن شکست خورده متحمل تلفات سنگین شد.

امت دلاور اسلام! ملت شهیدپرور ایران! رزم‌آوران رشید لشکر اسلام در ادامه عملیات خود که در امتداد منطقه عملیاتی و الفجر ۸ و با استعانت از نام مقدس حضرت ولی‌عصر(عج) انجام می‌شود، موفق شدند طی پریشب و دیروز نیز عملیات خود را به روی سه محور عملیاتی فاو- بصره، فاو- البحار، و دریاچه نمک ادامه داده و طی یک درگیری سنگین که از اولین ساعت پریشب آغاز و تا صبح دیروز ادامه داشت، موفق شدند با انهدام شمار دیگری از مواضع نیروهای دشمن، چندین کیلومتر دیگر از این منطقه را آزاد و استحکامات و مقرهای بزرگ جدیدی را بر روی جاده فاو- بصره به تصرف خود درآورند.

در عملیات ظفرمندان سپاهیان اسلام، علاوه بر تیپ‌ها و گردان‌هایی که در اطلاعیه‌های قبلی قرارگاه خاتم‌الانبیا(ص) به اطلاع رسید، موفق شدند تیپ بازسازی شده ۲۸ پیاده، گروهان کماندویی تیپ ۷۰۲، دو گردان کامل از تیپ ۱۰۱، یک گردان از تیپ ۵۰۱، یک گروهان تانک و دو گردان از تیپ ۶۶ نیروی مخصوص ارتش شکست خورده عراق را به طور کامل متلاشی نمایند. همچنین با به هلاکت رسیدن و اسارت شمار زیادی از نفرات دشمن، آمار تلفات ارتش شکست خورده عراق از مرز ۵۱۰۰ تن گذشت. در جریان عملیات پیروزمندان لشکر امام زمان(عج) در این منطقه که به منظور پیشروی در مواضع نیروهای تازه نفس ارتش مضمحل عراق در جاده فاو-بصره و تارومار کردن آنان انجام شد، شمار زیادی ادوات و تجهیزات دشمن از جمله بیش از ۱۰ دستگاه تانک، چندین دستگاه نفربر، ده ها انبار بزرگ مهمات، لودر و بیل مکانیکی هدف آتش هماهنگ واحدهای ضد زره نیروی زمینی سپاه پاسداران و عقابان تیزپرواز هوانیروز ارتش جمهوری اسلامی ایران قرار گرفته و منهدم شدند. همچنین یک فروند بالگرد توپدار دشمن با آتش پر حجم پدافند رزمندگان اسلام سرنگون شد. غنایم زیادی از تجهیزات قوای شکست خورده عراق نیز که در این منطقه به تصرف قوای توانمند سپاه اسلام درآمده، که اکنون در نبرد بی‌امان مدافعین ظفرمند انقلاب اسلامی علیه دشمن استفاده می‌شود.

و ما النصر الا من عندالله العزيز الحكيم

